

НОВА ЗЕТА

Књижевни Мјесечни Лист.

Амо живо цвећу поитајте,
Па га с' млади пуно накидајте,
Да вам путем дивно замирише,
Да вам срце за кућом уздише!

Брамко.

О ТРИДЕСЕТОГОДИШЊИЦИ СРЕЋНОГА ВЛАДАЊА ЊЕГОВА ВИСОЧАНСТВА КЊАЗА НИКОЛЕ I.

Другога августа тек. навршило се тридесет година, да је ступио на владу наше отаџбине Његово Височанство Књаз Никола I. Тридесет година владања једном државицом, истина малом, али која је од постанка свога на јатној нози била према једноме моћноме сусједу, другим је други на њу гледао криво и неповјерењем; с друге стране онет, која је била постала утјехом и надом потлачене браће, што је толико је захтијевало одговорности толико је изазивало зависти и мржње; државицом која је била још „Једна сламка међу вихорове — Сирак јадни без није никога“, у првоме зачетку унутрашњег њенога државног уређења и просвјете народне: заиста је то владање у таквијем мучнијем приликама унутрашњијем и спољашњијем тако тешко било, да му се не може наћи равна у свјетској историји.

Ипак то владање, или боље, тај рад тридесетогодишњи крунише дивни успјех, који је створио Црну Гору културном државицом са њенијем уређењем правосуђем, које тече од сеоског кмета преко племенских капетана, окружних судова и Великог Суда до самога Господара; са њенијем школама, које српску просвјету шире од Косијерева до Андријевице, од Оциња и Мркојевића до Шавника, а на самоме Цетињу ради успјешно и преко граница Црне Горе виши женски завод, ком нема пара на цијелој сјеверној обали јадранскога мора; са њенијем колескијем путовима, који свежују главније вароши са престоницом и са морскијем лукама у Бару и Котору; са поштом и телеграфом, па и паробродском пловидбом по зетском језеру, што све служи толико благотворно нашем саобраћају и унутрашњем и спољашњем; па најпослије са њенијем удвострученијем простором од почетка Дрине до ушћа Бојане, од Лима до

Требишњице, гдје долазе нове стечевине никшићко и зетско поље с морем, — том „жељом нашом преодавном“; а што је више свега, са одашошћу и љубави народном према Владаоцу своме, што чини Црну Гору једном великом једнодушном задругом, каквога примјера нема данас у читавом свијету, него га треба тражити ћа у патријархално доба библијско, што је чини опет најпоузданијом чињеницом опћег препорођаја на Балкану и вазда пријетећим готовијем громом на непријатеља.

У спољашњијем односима није више Црна Гора „Једна сламка међу вихорове“ нити „Сирак јадни без није никога“. Тамап навршењем петстогодишњице од расула српскога народа на Косову, Црна је Гора доживјела — као у награду својих јуначкијех мука и стеченијех заслуга — да јој Господара Александар III, Цар велике и братске нам Русије, прогласи пред свијема свјетскијема Царевима и Краљевима јединијем својим искренијем пријатељем, и да то пријатељство утврди крвнијем сродством Царске куће Романова са књажевском Петровић-Његоша. Осим тога, моћни наши сусједи живе у пријатељству са Господаром Црне Горе: Султан Абдул-Хамид дочекује у својој престоници Књаза Николу с царскијем почастима и ступа с Њим у најпријатељскије личне односе, који постојано трају; а Цар Франо Јосиф шиљао му је у походе свога Престолонашљедника са Престолонашљедницом на скромно Цетиње. Па је црногорски владајући Дом био почашћен и посјетом Војводе са Војвоткињом од Единбурга, сина и снахе енглеске краљице Викторије. А ово је све драгоцјена стечевина Књаза Николе у физичкој и јамства боље будућности нашег књажевог Дома, у коме ми гледамо и најпоузданије јамство боље будућности читавог нашег народа.

И поред свега тога рада многостручнога, од честога обилажења у накрст своје државе и старања око благостања свога народа, и очинске бриге, да му не би која сиромашка кућа остала без ваздашњег хљеба; до управе брода државнога на таласима бурна мора, што бијесни једнако на Балкану: Књаз Никола је заузео одлично мјесто у књижевној републици српској као један од најдароватијех савременијех пјесника српскијех. Обогативши Сам лијепијем својим радовима српску књижевност, она ваља да Му још призна што јој је привриједио благотворнијем утицајем на друге силе, које је око себе окупљао, помагао и на рад потицао.

Што нас овом приликом највише радошћу мора испуњати и у тешком препорађању нашем храбрити то је мисао, да је Његово Височанство наш опћељубљени Господар, Књаз Никола тек у најбољој мушкој снази својој.

Нека би свемогући Бог штитио до дубоке старости таквога Владаоца мученичког народа нашег и таквога трудбеника на просвјетном и књижевном пољу српском, — прослављеног Побједитеља *Вуцјег Дола*, и омиљеног Пјесника *Балканске Царице*!

НА ГРОБУ

ЊЕЗИНЕ СВЈЕТЛОСТИ КЊАГИЊЕ ЗОРКЕ П. КАРАЂОРЂЕВИЋА

приликом полугодишњег јој парастоса

4. Септембра 1890.

Вило моја тужна лица,
Сврх планина, сред литица,
Са злаћаном лиром твојом,
Спјевај пјесму тужну, којом
Расплакат' би могла тигра,
— Те у п'јесак врели игра!
Растопити ладни камен!
Ил' следити живи пламен!
Таква пјесма туге пуна,
Нек попрати лире струна,
Јер кад лира тужно звечи,
Тужније су пјесме р'јечи!
Врелија је суза твоја!
Искренија туга моја!...

* * *

И дође вила, и руком бјелом
Држаше лиру. Коротичи везом
Покрито бјеше тужно јој чело,
И поче тихо и невесело
Струну на лири да тапће, теже,
А косом бујном струну да веже,
И сузом топлом лиру да кваси....
И свуд тишина!... само уздаси
Ко муња лете из тужних груди, —
Њима књагињу мртву пробуди, —
Да сама прича, у младо доба
Каква је мука баци сред гроба?!!

Мало потраја, лира зајечи
Уз књагињине очајне р'јечи:
„Мука је чути, већ оца нема!
Теже гђе мајка смрти је сјена!
Копати раку јединцу сину!
Још теже изгубит домовину!!!...
.....
И та ме жалост, и та ме туга,
Нагна те млада гробу сам друга...
Па х'ех замолит епискога вођа,
Јунака славног Тополеког Ђорђа,
Оца слободе Србије јадне!
— Целивати му ја руке ладне,
Умити му их суза потоком,
Заклети га тугом дубоком,

Разгријати га љубављу мојом,
Закумити га славом његовом!
Још милом кћерком с два моја сина,
Те их не виђе још домовина!...
Да смјерно ћедо замоли Бога,
Не би л' сиротној ћеци помога!
— Не да им дадне сребра и злата,
Круну на глави, сјајних палата —
Све је то ситно — и ништа није,
Спрам једне педи од Шумадије!!!...

И ја те, силни Боже, те можеш,
Клечећи молим, да им помогнеш!
Ах дај ми мајку нејаку сину —
Не мене јадну — но домовину!
Тада ће мирно у ладној раци,
Бити лежати несрећној мајци!...
Ал' што ја чујем? Глас ћеце миле!
Са тужним опем гђе јадни цвиле...
„Ах тато златни, маму нам амо,
Нећемо без ње да се играмо.
Без њених топлних и слатких уста,
Игре нам нема! кућа је пушта!...“
Ту р'јеч јој зане... ту струна пуче,
Књагиње неста... глас јој умуче...

* * *

Св'јетла жено! мајко узорита,
И књагињо душом племенита,
Р'јетко моја Ловћенска је вила,
Бјелом руком лиру прихватила,
Да испева пјесму славилицу,
Или гору, пјесму тужалицу...
— Пјевала је слози, и слободи,
Пјева земљи која по ме роди!
А што пјевам ево Теби сада
Принуди ме вила пуна јада!...
Не једном си соколила младу,
Пратила је у њеноме раду.
Таквој мајци, жени, добротворки,
Кћери њежњој, сестри, Црногорки,
Пјесму ову на гробу подносим,
С ког у срцу тугу опет носим...

Јов. Поповић-Липовац.

Из витешког доба.

I.

Негдје у првој половини XIV. вијека завјере се некоје племићке породице, да оборе грубу и самовољну власт Петра Граденига, дужда млетачкога.

Да их у тој опасној работи руководи и сваком њиховом стопом управља, изабери ти одважни људи и поставе себе на чело чувеног кољеновића Бајамонта Тијепола. Уротници задобију за се знатан број четника и оружаног народа, и удесе ствар тако, да је устанак имао букнути лицем на Преображење Христово. На жалост, у очи тога дана, прокажу тајне уходе цијелу ствар дужду, те ти овај не буди лијен, но окупи одма дворске страже и раднике из Арсенала, дозови при том у помоћ војничку посаду из сусједне вароши Тозе, и на тај начин отјери и Бог! — успије да свлада узанетку грозећу олују. Виши дио завјерених племића буду похватани, те им с мјеста глава одрубљена, а њихове ортаке из народа, ка' оно ти ко је нижега соја, отправе *Десеторица* на вјешала, да им гаврани „погано“ месо разнесу. Остали се разбјегну којекуда по сусједним државицама, а глава уроте, Бајомонте Тијеполо, ускочи — весела му мајка! — у земљу краља угарскога. Станови осуђене властеле буду разорени, њихова имена из златне књиге избрисана, а бапшгинска им добра листом узантена. На бјегунце удари Сенат уцјену у новцу, и одреди да се сваке године онога дана, кад је завјера осујећена, служи у Маркову храму свечани „Te Deum“ у помен погибије, која бијаше републику минула.

Кнезу Павлу Лоредану, млетачком провидуру у Задру, на којега бијаше такође сумња пала, да је у завјери учествовао, стиже од „Господе“ сухопаран налог, да се одма у Млетке прикаже. Познато је њима — веле — да је и он на устанике пријатнијем оком гледао. Но, обзиром на његове големије заслуге по отаџбину, простиће му се живот и имање; али да с те стопе у Млетке дође, да се Сенату покори и замоли дужда за опроштење.

Не бијаше хвајде оклијевати; требало је одма кретати.

Кнез Павле, човјек постарији, ал' још једнако здрав и снажан, борављаше тада у свом љетниковцу „Лореданцу“, убавом замачићу средњег вијека, чије се рупевине и данданас још помичу на сјеверној обали маленог острва Опљака у залијеву задарском.

И ако нерадо, ријеша се Кнез Павле, да за своје одсутности остави младу кнегињу саму. Да је собом поведе у оцхитњи и по онакој жези (у очи самога Госпођина-дне), о том не могаше бити ни говора. Млада се госпа, након подужег боловања од пошалине, бијаше истом придигла, па јој оно навалитио путовање у лађи могаше лако наудити. Стари господин настојаше да сам себе увјери, е је њезин останак у дворцу најнаравнија ствар на свијету; па ипак, као да му се нека упорна мисао по глави врзаше. Мрке му се обрве набираху час по над сијерим очима, а десна рука уплијеташе и нехотице у просиједу, оштру косу.

Али куцну час и одласку.

У очи тога дана дозвоће он к себи из вароши једну стару тетку, горду и заједљиву осјећелицу од

својих седамдесет година, те у великој приземној дворани окупи преда се и пред њом све редом укућане, колико их год у замаку бјеше. Ту их кратком али језгровитом бесједом опомену на њихове дужности, и како за његова одсуства сви без разлике, од првога до пошљедњег, треба да старичину ријеч слушају и да јој се махом покоравају, баш као њему истоме. И куку си га томе, који јој се успротиви!

Те су Лореданове ријечи сви у кући добро запамтили; *сви*, на богме и млађани штитоноша Ливије, којега стари властелин, немајући у првом браку од срца порога, бијаше још из малена собом узео, да га пази и одгаја, као своје рођено чедо.

Сјутра дан одједри кнез Павле галијом пут пријестонице. Млада се кнегиња од свога мужа врло њескно растаде — али, по казивању очевидаца, сузе не би ни једне.

II.

Ливију бијаше тада непуних седамнајест љета — таман пет мање но младој домаћици, која, ступивши баш толико година прије као невјеста у удовачку кућу Лореданову, бијаше посветила том дјетету најљепши цвијет својих јалових чежња за материнством, које не могаху дружичије да се излију.

Ливије (по правом имену Ливић) бијаше родом из Горње Зете, данашње турске Арбаније. Њега бјеше са собом у дуждеву земљу довео неки српски властелин, члан одабавства, што га цар Душан у Задар посла, да с дуждевијем провидуром уговара савез између српскога царства и млетачке републике. Душан, који у то доба бијаше себи потчињено виши дио

балканских земаља, спремаше се да удари на Византију. Но, пошто се напољски Анијовини не хођаху да одреку својих захтијева на Арбанију, а утарски краљеви непрестано прежаху „принципове“ земље у Далмацији, које граничаху са српскијем посједима на Приморју, то се „силни“ цар — у очи свог великог потхвата — трудијаше, да те своје скупе стечевине обезбиједи згоднијем савезом са најјачом у то доба поморском силом на свијету, са републиком лава крилатога... Преговори — Бог и душа! — не успију најбоље, али се том приликом кнезу Павлу, дуждеву провидуру, дадне прилика да упозна малог Ливића, којега као што већ казасмо, бијаше собом довео један српски властелин, да му дјетић коња шета и синсију пази.

Неплодном се млечићу допаде оно приномањство и опружено српче, које увијек преда се гледаше, као каква цура, те он замоли свог српског госта, да му оно деранче уступи, а он ће га као своје дијете гледати. Душановцу не бијаше право, да српску крв у Латине даје, ама гозбинства ради, учини Млечићу по вољи, и тако мали Ливић остаде у кући Лоредановој, који га скоро преодјене на млетачку и прозове Ливијем. Ту га затече, као што видјесмо, Лореданова невјеста, прелијена кнегиња Лаура, која га одма запази као своје рођено чедо. Ливије се испрва од младе Лоредановице канда стиђаше, тер је у њеном присуству ријетко када проговарао, и само што би му по каткад у гаравом оку сијевала искра неког урођеног жара, која одаваше витештво јуначког му соја.

Њескна домаћица праћаше управ материнском љубављу умно и тје-

лесно развијање сираково, који бјеше кротак као голубица, а питом као да га млеткиња родила. Не прође много, а из оног блиједог и слабуњавог дјетета ишчаури се снажно милокрвно момче, да га чисто бијаше милина погледати. Под живописним венецијанским одијелом ранијег *ренесанса*, сјала се његова бујна младост, као бистри алем на јуначкијем прсима. Помоћу вјештијех наставника, увједба се Ливије скоро у ратничкијем пословима, а, то да знаш, и у талијанској књизи и бесједи. Преваливши четрнаесту годину живота, бијаше већ дорастао коњу и мегдану; те га кнез Павле оделе често са собом у лов вођаше. — Једне вечери, враћајућ се са својим господарем из Врањске долине, гдје их обилата дивљач бијаше неколико дана у лову задржала, уочи Ливије у дворишту провидурске палате младу кнегињу, која им на сусрет излажаше. Младићак ободе и нехотице свог маленог ђогата, сјаше живо, добаци слузи оружје, затим приђе кнегињиној руци, па је слатко пољуби; ал' у исти мах застаде, збуњен, видећи како се млада домаћица руменилом осула; уједно осјети, или му се учини, као да је и њему напријечац топли млаз преко лица прошао.... Од тога часа стадоше кнежеве обрве да се на онај чудновати начин набиру, док му се прсти грчевито у косу уплијетаху.... И нехотице, ма да у том цјелову не бијаше ништа зазорна, ништа необична, нагоњаше га нешто да у својој глави непрестано о њему размишља...

Заиста, прва клица љубави бијаше се крадом завргла у невином срцу Ливијеву; а по свој прилици

ни млађана госпа не бијаше том потајном, тек зачетом осјећају у својој унутрашњости равнодушна. Срећом њином прикрије за неко вријеме дјетинји стид сваки спољашњи знак унутрњег плама, што се бјеше разбуктио у срцу млађана посинка. Али љубав с тога ипак не застаде. Тек јој убава кнегиња прве јасне биљете у Ливијевим очима прочита, њих се двоје већ замиловање. Бијаше ли то осјећај њежне и љубазне матере за своје намјерно чедо? Или је ту неодољиву склоност требало сматрати као заматак гријешне, прељубне страсти? Лаура о том не бијаше још ни сама на чисту; ал' једно свакако добро знађаше: да јој оно умиљато дијете бјеше тако чврсто уз срце прирасло, као што дотле још никакав живи створ на свијету.

Па ипак, када кнезу стиге абер да у Млетке иде, они се бијаху, може се казати, истом завољели!

III. CRNOJEVIĆ

Но тек сада ударише заљубљеници на велику муку. У маленом дворцу, као и по цијелом отоку завлада једна цигла, неумитна воља, којој се свако ропски покораваше. Најмањи миг кнежеве тетке бијаше свакоме готова заповијест. Било по савјету одсутна синовца, јал' по властитој злобној одлуци, не дизаше грозна осјећелица никад својих жуткастих очију са двоје младих љубазника. Тапаше се човјек богом заклетити, да се за двадесет година помладила. Нити јој више ноге посртаху, нити јој сада требаше, као прије, сваку ствар по три пута понављати; попут лажна просјака, који се пред свијетом причиња као да је нијем и ћорав, а тамо, кад са својим вођем у механу зађе,

а он с мјеста и прогледа и проговори; тако се и ова баба, као по чуду неком, од једном исправи и стаде да кућом облијета, цкиљећи и прежајући, ка' извјежбано штене. Па чак ни ноћу од своје пажње не одустајаше; док би једнијем оком тренула, друго би јој увијек будно остајало, таман као војнику на стражи. То, наравно, у непосредној близини Лаурине одаје, којој не бијаше могуће ни са које друге стране приступити. С кнегињом поступање иначе по све уљудно, а тако исто и са момком; али кроза сав божји дан не одмицаше се од њих часа једнога, тако да се њих двоје могаху прије смрти надати, него да ће им када за руком испасти, да насамо проговоре, јал' да се кришом за руку ухвате...

Права Танталова мука! Млада тијем оптрија, што младићем љубљеницима бијаше, на глас кнежева поласка, зинуло срце од радости, те се — ками њима! — предати најраскопнијим сновима о срећи и блаженству. Ова ненадна препона изгледаше им, наравно, као нека зловна игра немилосног удеса, који канда бијаше узео да их немилнице прогони. И младић даваше одушка унутрашњој срдби псовком и пријетњом, док се, на против, младица гушаше уздицајима и сузама. Али то бјеху јалове псовке, јалове сузе! Аргусове очи старичине не знађаху ни за труд, ни за умор; оне бијаху свеђе упрте у њих: дану, ноћу, јутром, вечером, непрестано.

Испрва не хођаше Ливије да се даде разлогу, већ настојаше да испрекида коцке оне ужасне мреже, којом их стара бијаше спутила; али му сва хитрина ље не поможе, и његови

напори остадоше безуспјешни. — Једне ноћи, изишавши на прозор, учини му се, као да у врту обичне домаће уходе на њ не пазе. Шлезе полагано у приземље, изиде на поље и, зашавши за кућом, застаде таман под Лауриним прозором. Погледавши око себе, не опази никога. Соба кнегињина бијаше још расвијетљена. Младић се инстинктивно саже, набрба у тмуши комад клачинца, па се с њим вјешто добасти у одају.

Мјесец не бијаше још ижљегао, те унакрет владаше још лака помрчина.

Прођоше два три часа, и појави се на прозор женска глава.

— Лаура! пришапта дркћући Ливије.

Лаура не одврати ријечи, већ испузи кроз прозорна жељеза своју бијелу руку и махну њом као у знак поздрава.

Младић докучи одмах узрок њеном путању; Лаура се бојаше да је не чује кроз дувар прозна мужевљева тетка. Ал' га сада спонаде још виша жудња, да на ма који начин до оног прозора допре, да своје мило злато макар и ћутке у очи погледа; да једним циглим, жарким пољупцем љубавну жеђ угаси, што га тако страшно мораше! — Прозор не бијаше, истина, на великој висини; ал' ипак без подлоге какве, не шћаше ни највиши чоѣк до њега досећи, а камо ли се на њ испети. Младић погледа унакрет по башти, не ће ли гдје угледати љествицу какву, јал' макар што, да онај малени размак савлада. На вељу жалост своју, унаоколо спази саме цбунове и празне шетнице, обрубљене с обје стране бујнијем садом најпитомије врсте. Сад га обузе страшно узбуђе-

ње; срце хоћаше чисто да му из преију искочи. За час помисли да изведе из оближње коњушнице свог ђогина. Кад би га под прозор привео, па се на њега испео, он би већ до доњег первраза досегао; а кад би се њега дочепао, он би помоћу својих снажних мишица лако на прозор узашао. Али се тај посао без клопота не могаше извршити; па онда, коњ могаше лако хрзнути и сву кућу узбунити. Не, не, о томе не могаше бити ни говора. Момак стиште главу у шаке, док му слијене очи стрецаху кан' да бјеху у квргама. Наједаред удари сам себе руком по челу, и похита ка једној стрехи уз десну страну оградног зида, која се одовуд, на дну шетнице једне, једва и назираше. Бјеше се сјетио, да се ту ноћу спремају весла, једрила и остала опрема маленог чунића, којим се госпоштина из града и у град возаше.

У тили час изнесе једрило и прислонивши га уза стару, бриштаном обраслу зидину, обгрли га објема рукама и стегнима, и одупирући се петњијем жилама, доприје скоро до доњег прозорног первраза. Обје му се руке бијашу одрле, а из чела му леден зној пробијаше... Напокон досегне руком до гвоздених штапова, којијема бијаше преграђен доњи дио прозора, и прибравши своју снагу, те му још преостајаше, испружи се цијелим стасом према пенцеру... Сад погледа жуднијем оком преда се, и већ бијаше готов да изустити слатко име Лаурино, кад али наједаред угледа пред собом окосито и сухоњаво лице старе кнегиње, која га хладно посматраше својим јејинским очима...

О длаци младик не стрмоглави на земљу.

IV.

Кад се сјутра дан по оном ноћном догађају Ливије у цик зоре пробуди, илџезе одмах у врт, да се својим очима увјери, да ли оно не бијаше просто уображење, проста игра његове узбуђене фантазије. Али вај! трагови његових властитих стопа увјерише га скоро, е онај мрски сукоб на Лаурином прозору не бијаше никакво привиђење, никакав онак сав, ама згољна, немила суштина!

Па ипак, био би се Богом заклео, да оно у први мах она на прозору бјеше! Како се кашње на њеном мјесту она грозна вјештичина деси — то бјеше тајна, којој момак не могаше никако да се довије.

Јутро бијаше ванредно лијепо. Благ и зрак, пун мириса од роснога цвијећа освјежи му пријатно лице, и он погледа око себе по мрком дрвећу у перивоју. Танка, сива магла спустила се над стабла, а сунце, већ високо оскочило, блистало се у мирном огледалу воденом у рибаку. Ливију се учини, као да се природа весело осмијава, само зато, да је његова несрећа потпунија. И заиста, кад се над човјечијем срцем гомилају облаци, њему је чисто криво што у природи мир и тишина влада.

Младић се малко проишета на оном свјежем и мирисавом зраку, затим приступи рибаку, па се наслони руком на гвоздену ограду од тријема, којим бијаше заокружен. Бјеше се нешто у крупне мисли занео. Од једном се исправи колико је год велик, а јака румен удари му у лице.

На неколико корачаја од себе бијаше опазио Лауру са старом кнегињом.

Ливије сав протрну: он већ о-

сјећаше над својом главом сијевање и тутњаву грозеће олује.

Али се, срећом, облаци скоро разиђоше. У лицима двију женскиња не опази младић, кад му приђоше, никаква необична израза, никаква трага укору или пријетњи, све ништа, што би се сматрати могло као знак негодовања за његово синоћње понашање. Шта више, изгледаше му као да се крути израз у старичином лицу некуд умекшао. Па и сами глас њен чињаше му се јутрос блажи. Кад им младић приступи и назва по обичају „добро јутро,“ женскиње му се пријатно одазваше, и стара додаде као од шале:

— Види се ко рано лијега и у једну печу спава; ви се, момче, будите тачно кад и зора. Аферим, соколе, тако и ваља!

Ливије бијаше чисто пренеражен. Једно од двога: или му се синоћ на прозору она бабетина призрела, или то бијаше најперфидније створење под капом небеском.

Сасвим тијем даде вољу за невољу, и настави са госпођама шетњу по баштеним алејама. Ходајући, посматраше крадом младу Лоредановицу. Сунце јој обасјало плаву косу, те јој направило око главе као светитељски когур. На њој бјеше хаљина загасите масти, а на рамену јој се лепршао ружичаст хладник, па јој на оном лијепом сунчаном јесенском јутру засјењивао убаву главу, тако да у присјенку ружичастом изгледаше још убавија. На лицу јој се бајно огледаше повјерљиво и отворено срце, а крупне и граорасте јој очи много више говораху но што су могла ситна и ружичаста уста њена. Није била лијепа као правило што заповиједа, али је била чедна

и умиљата, па је заљубљеном момку и срце и душу занијела... Али он не имађаше да је дуго гледа; хладни поглед старичин пресецаше попут општра мача сваки трептај његова жудна ока. И тако се тога јутра Ливије врати са шетње сјетан, невесео и у својој унутрашњости страшно разјарен. Од домаћинова поласка бијаху већ прошле четири недјеље дана; кнез се Павле не бијаше одо- нуд још никако огласио, ал' он могаше једнако од часа до часа банут... Међу тијем његов, Ливијев посао, не бијаше се јеш ни за драку помакао.

Ужасно заиста!

V.

„Лореданац“ је саграђен на зараванку једном прама сјеверу, и у мртву јесен — која сада настајаше — красота у њему бјеше становати. Око дворца дао се перивој од својих двадесет хектара земље, те се пола- чинио смјешта ка морској обали. Перивој тај опасан је високијем оградни- јем зидом од црвенијех опека. Шетнице по њему заодјеле се бујнијем зеленилом разноврсних градација, гдје је италијанска флора XIV-ог вијека све своје чари на видик изнијела. Широке камените степенице под главнијем уласком у приземље дворско заоквирене су такође најблагороднијим производима савременог флорентинског вртарства. У самој унутрашњости дворца сав кућни намјештај од вјештачки издјељане дубовине. Оловом заоквирена округла стаклета на окнима подсеђају те на времена прве крстарске војне. Домаћи грб, који се свуда свијетли над испрекр- питаним оружјем по дуварима, приказује на модроме пољу сињег лава, што се на полумјесеци плази. Свуда

под овијем грбом урезан је готекијем словима латински натпис: Fortes fortuna iuvat. Еле, свака ти ствар каже, да је тај красни дом себи подигао и по свом ћеифу удесио имућан племић из витешког доба, коме су дједови под Дандоловијем водством на Цариград ударали, да га сабљом освоје и себи подвргну.

Али заман! Кад је срце тугом заражено, човјеку се ни у царском двору живот не мили. Ливије и Лаура провођаху своје дане у голомој чами. По више сахата на дан пролазили би сједећ једно уз друго, она вежући иглицом тужне згоде „Риминске невјесте“ из Дантова *Пакла*, а он читајући расијано о баснословном витештву британског „Краља Артура“, тог сјеверног Марка Краљевића. То се зна, стара кнегиња никада с њих очију не скидаше.

Они ријетко када између себе говорашу; на против, кад год могаху, дуго се очима гледаху, наслађујући се тим подмуклим, ал' тако рјечитим говором. — Црне очи Ливијеве као да непрестанце вељаху: докле ће ово овако трајати? А крупне зјене кнегињине не знађаху, у свом нијемом језику, шта друго да одговоре, него: докле, докле? ... Других октобарских вечери, док на пољу хујаше сјевер са снијежног Велебита, њих троје сјеђаху према пространом чађаку од ружичаста гранита, у ком пуцкаше ватра и буктијаше пламен, бацајући сјенке по собнијем таваницама. У простом, ал' подесном кућном зубунцу без накита, бијаше Лаура врло дражесна. Њене плаве вितिце, што су се спроћу ватре сјале, падаху јој на бијели, обли врат. И Ливије стајаше миран и озбиљан, гутајући чисто очима ону златну

косу, оно мадонско лице ... По гдје кад узео би да женскадији прочита по коју китицу из *Божанствене Комедије*. Најрадије би застајкивао на онијем стиховима, те се одношаху на Лаурино везење:

Noi leggevamo un giorno per diletto
Di Lancillotto, come amor lo strinse:
Solì eravamo e senza alcun sospetto.

Per più fiato gli occhi ci sospinse
Quela lettura e scolorocci il viso;
Ma solo un punto fu quel che ci vinse.

Quando leggemmo il disiato riso
Esser baciato da cotanto amante,
Questi, che mai da me non fia diviso,

La bocca mi baciò tutto tremante ...

Њежна сентименталност овијех и сличнијех стихова подетицала је још већма буктећу страст, што се бијаше у срцима двоје младих несудењеника распламтила; унутрашња чежња, и големи напор да сами себе свладају, довођаше их често до такове узбуђености, да је младица морала — ради мање бруке — да напријечац устаје и да се у своју собу заклања. Ливије би се такође уклањао и силазио ка обали морској, да се стиснутијем песницама на немили удес жали, што га онако бијесно прогоњаше.

Тако минуше пунана два мјесеца дана.

На измаку јесени изгледаше Ливије као да је из гроба устао; а и младица се бјеше у лицу грдно преобразила. Шћаше човјек рећи, е им је обојици прије времена дах старости млађана лица обишао.

Стара се кнегиња, наравно, свему невјешта чињаше. Ал' у својој унутрашњости морало је то опако створење страшно уживати, гледа-

јући како она два њежна пупољка на својим гранчицама лагано главе преклањају и од силне љубавне жеђе чисто вехну...

VI.

Напокон једног дана на уранку угледаше Лореданове слуге кроз ождријеља дворачкијех первраза вељу провидурску галију, гдје се набрекнутијех једара задарскоме залијеву примиче. Лађа бијаше још подалеко, али јој се наврх средње катарке разбираше већ јасно широки стијег Светога Марка. У колико би се човјек прекрстио, заори се по цијелом замаку, па и даље по свему острву један сами, јединцати глас:

— Господар се враћа!

Лакше је замислити, но исказати, како појађели заљубљеници ту ужасну вијест сачекаше. Лоредановићу обузе мала снага, и Бо, зна колико би у својој соби онесвијештена лежала, да је из тога мртвица не траже весела вика поздрава, и разлијегање звона, чим бијели Задар чињаше почасти дуждеву намјеснику, који се из престонице на своје мјесто враћаше.

У први мах хтједе Ливије сам себи на живот да кидише; већ бијаше извука сабљу из корица, да се на њу немилице насади — ал' га задржа мисао, да би Лаура остала сама, без заштите, изложена мужевљевој гњевоу и препреденој злоћи теткиној.

— Погинућу — рече — али прије треба да и њени крвници кожом плате!

И потече као бјесан ка обали.

Ту се бијаше већ слегло мноштво укућана и островских житеља.

Провидурска ђемија застаде од

једном, прекрштених једара, посред залијева, на сами пушкомет од отока. Мриари спуште у море мајуншан чунић, који се одма од матице одвоји, и зацјенуши кљуном пут острова.

Људи на жаљу, и Ливије међу њима, погледаше једни у друге, снебљени. На крми чунића не вијаше се обична застава са домаћијем грбом Лоредановијем.

Њега дакле не бијаше у лађици!

Чунић међутим пристаде крају, те из њега испаде висок прекоморски делија, широк у плећима, прав као јела, дуга врата и перчина, плавијех коса и очију, од непуних тридесет година, који могаше слободно савити брке иза уха. Тек што стаде ногом на крај, упита одма за „кастеланку“ (домаћицу), пред коју га Ливије главом изведе. Дошљак остаде с Лауром на само читави сахат, а кад се из дворца врати, испрати га младић до самог пристаништа, јаснијем биљезима потчињености и високог штотовања.

Кад се чунић с краја отисну, викну Ливије иза свега гласа.

— Живио кнез Андрија Вендрамин, нови провидур славне републике Светога Марка!

Народ понови за њим једногрице:

— Живио!

Кашње дознаде и старо и младо, и мало и велико, садржинну својеручна писма, што га преведра „Господа“ бијашу равно управила младој љуби Лоредановој. Тројни Савјет, увјеривши се по придошлијем извјештајима о кнежевој кривници, бијаше га дао затворити у халсане Дуждеве Палате, гдје једне ноћи омркну, а не освану. По кратком

процесу, осуде га *Тројица* на смрт и крвници задаве конопцем.

Правда државнијех инквизитора показа се овом приликом „милосрдна и обазрива“, јер не протегну казну на „издајникову“ породицу, него му остави на миру дични род и обилати титуле и привилегије.

Марко Цар.

ДЈЕВОЈКА СПРАВЉЕНИЦА

или

Све на стару

Збитије

при почетку XVI вијека у Дубровнику

сачинио *Никша Гради.*

ДЈЕЈСТВО ПРВО.

Прво јављење. *)

(У горњој дворани полазе *Минчетића*.)

Госпођа Слава Антунова — *Нике стара*, *Кате средња*, *Стане*, *Луце*, *Пера* и још неке дјевојке.

Слава Амт.

Годишњица и кош са колачем,
Па остали сви дарови, нашој
Доброј Кати масну саставише
Прѣјицу: хиљаду дуката!
Није шала! — Бити ће година,
Да се није таке сакупило
Већ у граду.

Нике ст.

Спомињеш се, госпо,
Справе Паве у Маде Мелкове,

*) Приликом мог љеташњег свраћања у Дубровник, посјетивши нашег вриједног књижевника и родољуба властелина *Никшу Градића*, као својег старог пријатеља показао ми је ово његово драматско дјело, које ми се тако допало, да га не хтјех дох оставити, докле ми га не даде, ал' условом да га њега само који комад у „Н. Зету“ штампам, пошто још није довршено. Ја ево износим одмах први чин у цијелости, па ћу продужити док устрaje рукопис с увjерењем, да ћу угодити читаоцима „Н. Зете“ и надом, да ће га честити писац коначно довршити.

Уредник.

Оне Паве, што се је удала
У Грузју за Крста Калафата?
Држало се да је то највећа
Била дотад, но песто дуката
Достизаше је једва.

Луце.

На пољани

Сретох јучер...

Нике ст.

Да те није чути:

Није теби, чим не пита нико,
Да сад збориш.

Луце.

Премучат не могу,

Да м' убијеш.

Слава Амт.

Што те тако тишти,

Да чујемо.

Луце.

Јучер на пољани

Вицу сретох, доиста најмлађу
Шпалетића у кући дјевојку,
Па, примјетив справу нам данашњу,
Доде кучка, да нигда нам бити
Сјајна неће, ко што бјеше лани
Господара у њених. — Губицу,
Ја одвратих, по три пута пери,
Прије него прозбориш о двору
Минчетића славном.

Нике ст.

Неопрана

Козице!

Слава Амт.

Да! имађаше право,
Моја Луце, да те кори *Нике*,
Е непитан свећ мора да шути
Пред старијем млађи. — А ти, *Нике*,
Прости млађој, јер преступи само
С веље поште прама кући милој,
Гдје с' одгаја — Ви, маломе Божу
Ово писмо, ћено све потанко
Ја биљезжих дарове, предајте,
Да на чисто, лјепо га препише,
Е ми треба, када земан дође,
По њем редит уздарја домјерно.
А сад одох, да се преобучем,
Те дочекам званице пристојно —
Нике! Стане! самном ходте. (иде са *Нике* и *Станом*.)

Луце.

Дика 'ваку слушат је госпођу!
Дика,

Дум Криле (с двора.)

Може ли се?

Кате сред.

Може. Благо нама!
Чим вечерас дође наш Дум Криле,
Справљенице да с арајда красним
Даровима, те да по навади
Ми му тихо, тихо измакнемо
Какву нову причицу. Ево га! (*Улази*).

*Јављење друго.**Дум Криле и пријашњи.**Кате сред.*

Добар дошб, госпару Дум Криле!

Луце, Пера и све остале.

Добар дошб, госпару Дум Криле!

Дум Криле.

Нути граје! Што ме онкодиште,
Како дјеца на плаци бембеља,
Јал турицу?

Кате сред.

Сачувај нас Боже,
Да са тобом ми збијамо шалу:
Не — на супрот — шутијемо те много
Збиља, попо; ал можно нам није
Радост сакрит на ови ненадни
Твој долазак. Одавна те није,
Те мишљасмо да си оболио
По несрећи.

Дум Криле.

Добре сте мањгуре,
Па вам фала из срца. Но, чујте!
Нек се мало нагледам дарова.
Ко вам посла гуњ овај зелени
Од гримиза, вас извезен златом?

Кате сред.

То је Деше дар честит Матове.

Дум Криле.

А нут ових прекрасних минђуша
Од бисера!

Кате сред.

То је дар госпође
Оре, жене Марка нам сусједа;
Но, опазн ове папучице,
Што их посла мало прије Мара
Сорговића Никше.

Дум Криле.

Гле, вилинске!
Но могули Катици на ногу?

Кате сред.

Могу, могу, и како!

Дум Криле.

Ох дивних
Тих ножица!

Кате сред.

Не грјешн се попо:
Да ножице фалиш дјевојакџ
Није за те.

Дум Криле.

Не знам зашто? Дивно
Казат да је, што је управ дивно
Свим је просто. Ко истину каже,
Бога фали.

Кате сред.

Добра ти је, попо!

Дум Криле.

Још не виђох толико лаката
Модрог сукна и бијелог платна
Све на издер. — Богатих дарова,
Мили Боже! и скупљеног злата
Има овдје, да се сит нагледаш!
Бит ће, мислим, посве задовољна
Кате мала.

Луце.

Бит и не бит.

Кате средња.

Што то,
Што то брбљаш невољна?

Луце.

Не брбљам,
Него праву истину ви кажем.
Све уздише, бл'једа је, ко прије

Већ не једе, румени, смете се
Без узрока сваки час; па рекла
Би заного, да се заљубила
У ког момка, а на тајно.

Дум Криле.

Тајна

Може бити безазлена.

Луце.

Може;

Али није.

Кате средња.

Кукала! не лажи

Безобразно.

Луце.

Зашто би лагала?

Добро знадем да се на високо
Наша Кате жељама попела,
И да љуби.

Све дјев. скупа.

Кога? кога?

Луце.

Љуби

Ништа мање но младог господара!

Дум Криле.

Младог Марка?

Луце.

Да како!

Кате сред.

Замукни

За свећ једном! у језик е' угризла! —
Дајте њојзи да лабара, неће
Никад престат.

Дум Криле.

Ја ти данас велим,

А у памет углави то добро,
Да се прођеш, Луце, до вијека
Неприличних клевета и сумња
Без темеља икаквога. Грдни
То је посве гријех, то паклено
Мрмошање; па, да њега с душе
Скинеш, шћерце, треба ти покорно
Ступит на мах кому редовнику,
Све му казат — —.

Луце.

Ох! Бог ми не дао!

Мало мање, мало више, попо!
Сви мрмоше сада, па озбиљном
Редовнику, таким са ситницам
Ко би иша да додије?

Дум Криле.

Туна,

Баш туна те чеках.

Луце.

Богу фала

Буди, само кад сам дошла.

Дум Криле.

Давно

Бјеше некад жена у Бргату,
Млада, плаха, теби налику Луце!
Жена ипак много богољубна.
Па у цркву иђаше по чешће,
Да се чисто исповиди. Гријех
Један сами ал премуча: бјеше
Мрмошање тај; и у њем умре.
Још у цркви лежа на носилим,
Још читаху самртне молитве,
А у мртвој поврати се душа,
Очи були, једном од попова
Намигује: те се он примакну
Носилима, а жена му каз
Исповијет да се хоће. Народ
Што ту бјеше с' окупно, чудом
Вас се чуди, и дрхћући не зна,
На што ће се извргнути страшна
Ова згода.

Кате сред.

Све ми се на глави

Дижу косе.

Дум Криле.

У то исповијес

Почне жена, па каза: „Доиста,
„Нетом умрох, би ми одређена
„Посве тамна и тврда тамница.
„Да се нећу, боџа, рекоше ми
„Спасит нигда, е сам затајала
„Неки гријех. Ал Франћеско свети,
„Кога дворах за мога живота
„Свећ понизно, од Бога измоли,
„Да се вратим на земљицу, онај
„Црни гријех да јавно сповијем
„Ко што теби сад га сповиједам,
„Теби, оче, и народу“. — На мах

Њу свештеник одријеши. Јопет
Тада жена престаи се: у рај
Дух узлети: из мртваг тијела
Грдна жаба кроз уста изађе;
А то бјеше гријех затајани,
Тер Сотони поврати се мајци. —
Што говориш Луце?

Луце.

Што да речем?
Сва се згрозих: од велика страха
Није крви у мени остало
Већ ни капи. Сутра на уранку
Одох, попо, у Фра Карла.

Дум Криле.

Никуд
Боље, Луце! — С тобом се радујем —
Никуд боље: рекох. Но госпођа
Слава ето стиже, а и друге
Брзо к њојзи доћи ће госпође,
Све високе прије и родине,
Те ми није простоме попину
Даље остат.

Јављење треће.

Госпођа Слава Антунова Ника стара, и пређашњи.

Слава Ант.

Како си Дум Криле?

У нашем те двору не виђосмо
Већ одавна. Ваљда дјевојачки
Скуп се хтио и справа, на сврху
Да те к нама могну привућ.

Дум Криле.

Никад,
И без лика, кому с' одах, госпо,
Ја за тим не иђах безпослицам,
А камо ли сада, те у њему
Већ острах.

Слава Ант.

Добро знадеш, попо!
Све је тако, но шалим се само,
Да се и ти, сред нашег весеља,
Понасмјеш. — У доба нам старо,
Још се памти, да неки Дум Гаши
Бобалија бијаше у двору
Позабно већ ко је а што је,
Те у кућну такнуо ђевојку.
Но за њоме, до смрти, тврдога
Самостана врата затворе се.

Њег нестаде за увијек. Густу
Нико тајну не пројури. Гроза
Све попаде.

Дум Криле.

Докле неумитни
Закон стеже злочине, слобода
Може цвѣт само; но да светом
Влаху рука, за час, малаксати
Буде гдјегођ, сви ће нам попови
Постат, госпо, до једног Дум Гаши.

Слава Ант.

Добро рече, али Бог не дао
Да ни буде икад малаксати
Светога Влаха, заштитника нашег,
Снажна рука!

Дум Криле.

А и неће госпо,
Сва је нада. Но, пошто се красних
Већ дарова надгледах, доба је,
Да походим неког на коналу
Посве тешко болнога младића,
Да побожном утјешим ријечи
И молитвом.

Слава Ант.

Али при одласку
Неће бити свакако, Дум Криле,
Горе, да се мало покријеш
Са облатом и чашицом старе
Малвасије. — Нике! де послужи
Госпара Дум Крила.

Дум Криле.

Теби, госпо,
И твојојзи свој кући преведрој
На весеље и здравље. (пије) — Понизно
Клањам ти се.

Слава Ант.

Да си здраво, попо. (Поп оде).

Јављење четврто.

Стане и пређашњи

Стане.

Има, госпо, некол'ко владика
У предворју....

Слава Ант.

Званице лијепо,

Све дочекај па их намах води
Овдје к мени.

Јављење пето.

Аница Никова, Мара Луцова, Деша Маркова, Ника
Орсатова, Мада Мелкова, Јела Стјепанова, Ора
Михова и неколико других. Ива измјењених поз-
дрављ, прегледају дарове, па сједне свака на
своје мјесто у два реда уз госпоњу од куће,
која остаје у сриједи.

Јела Стјеп.

Због данашње справе,
Ми се с тобом, Славо, радујемо,
Е је збиља сјајна, а још никад
Присталије и боље дјевојке
Не виђосмо од Кате ти мале,
Баш до сада.

Слава Ант.

Ја на њу занаго
Немам рашта да се тужим. Свеђер
Би послушно, угодљиво чедо,
Па у кући сви је ми гледасмо
Кано шћерцу рођену; а сјајна
Ова справа и ако је, то се
Има вашим приписати дарим
Понајвише. Но реци ми драга
Селе моја, од Стева што ти је,
И кад мисли да се врати.

Јела Стиеп.

Јучер
Баш ми стиже књига из Напуле,
Гдје ни јавља како с Минчулином,
Што је други посланик са њиме
Нашег вјећа онамошњем краљу,
Он овога наведе да стисне
С Дубровником уговор, што много
Има подић нашу трговину;
Па од дана до дана сад чекам,
Да га видим.

Слава Ант.

Благо теби Јеле!
Имаш рашта да се Стевом дичиш.

Мада Мелк.

Зна ли когоћ на чему је вјера
Младог Пала Анице Перове
С Бенесимком?

Ника Орс.

Ствар се помутила
Јако, јако.

Деша Мар.

Ко што веле црни
Заручника очеви, без посла
Икаквога, но с простог јогунства
И гордости урађене, с трица
Посве лудих, посташе крвницим
Међусобно; па Бенеса стари
Рече некуд, прије него Палу,
Да би ћерцу опанчару дао,
Па Чифуту, и на сврху самом
Сорбонезу.

Слава Ант.

Чуднога бијеса!
У толико, заручници млади
Залуд пате, те ће им се можда
Утријети срца неснутнога
Срећа за свећ.

Деша Марк.

Ора и Аница,
Што ви тамо шапћете потајно,
Напоособ?

Ора Мих.

Ништа, ништа...

Деша Марк.

Зна се,
Зна се добро да из слатких уста
Чемер горки не излази, ипак...

Мада Мелк.

Провирити све смо ипак раде
У ту збиљну вашу тајну.

Аница Ник.

Оре!
Да им кажем, и ако смо једна
Баш се другој затекле?..

Ора Мих.

Већ казуј,
Е кукала! Могле би на сврху
Што посумњат и злу се домишљат,
А зла нема пред Богом.

Аница Ник.

Ево вам!
Све да причам што је и како је.
Ових дана неки се просуо
Тихи гласак да је праћед старог
Лукарића Муха у Шумету,

За младости своје, незаконном
Имо љубом шћерцу копиланку,
А да досле о томе саблазном
И баш тешком педјелу се није
Ништа чуло.

Мада Мелк.

Прем да се свакога
Већ белаја може на свијету
Збит, занато таквим причама
Ја вам, за ме, не вјерујем; чисто
Изгледају као беспослених
Да су глава тек измишљотине;
Јели тако?

Слава Ант.

Тако. Ти си управ
Погодила У вјек ће се сретним
Зват нараштај, кога су породи
Дошли на врх тек иза два паса,
И то, само у магли двојбеној.

Мада Мелк.

Јел' истина, сад реци ми Маро,
Да већ жениш сина старијега
С ћером Мата Лукарџа?

Мара Луц.

Из Софије врати се, одакле
Донијет ће нешто трговине
За Молфету.

Мада Мелк.

О миразу кажу
Да ће бити до двадест хиљада,
А све жутих дуката у злату.

Мара Луц.

По прилици бит ће; но ка нама
Већ долази справљеница.

Јављење шесто

Ката мала свечано одјевена ступа пред госпођу Славу,
пред њом савија кољена, те кроз плач говори:

Госпо!

Опрост ми, госпо! ак' и у што
Уврједих те нехоте.

Слава Ант.

Ја немам,
Немам чеса да ти праштам, мило

Чедо моје. Некада те мало,
Босо, гладно ја примих сироче,
Па т' обукох, извјежбах, а муке
Дуготрајног ти мени напора
Изобилја плати, па ми сињу
Сад убави цвијетак, да дичит
С њим се могу управ. Наше свете
Вјере добро ти знадеш науку,
Те остале што су од користи:
Трти, прати, кухати, управљат
Кућом л'јепо, а потребу сваком
Дати своју, све прегледаг дивно,
Госте складно дочекаг, поруку
Мудро вршит, распремат, тајну
Чуват вјерно, образ и поштење
Врху свега. Па унаприједа,
Или будеш за вјек одабрала,
Да у кући, гдје одрасте млада,
Ту и старост дочекаш, или те
У двореве друге буде гласом
Јачим звала судбина; моји ће
Свуд те пратит врући благослови,
Мила шћерце, свуда.

Кате мала

Ове благе

Твоје р'јечи, за живота мога,
Нећу нигда заборавит, госпо!
(Хоћу харна свећ ти остат, за то
и да оно буде м' у грудима
Шумит крше).

Слава Ант.

Моја добра Кате,
Сад ми пођи у дворану доњу,
Те те чека игра и вечера. (*Кате мала
клиња се и иде.*)

А ви самном, госпође честите,
Ходте амо у другу, да ову,
За нас свијех, Суботу свечану
У веселој прођемо забави. (*Одлази са
свијем званицам.*)

Јављење седмо.

Марко сам.

Марко.

Још је није. Ипак сам казао
Малом Божу да је зове. Ко зна?
Није ваљда још могла из друштва
Да се тајно извуче. Но, ево
Нени сјајне већ зоре!

Јављење осмо.

Кате мала и Марко.

Марко.

Гдје си ми,

Мила Кате?

Кате мала.

Госпару!

Марко.

Што ти је?

Што се књезини кано д'јете лудо
У повоју?

Кате мала.

Дијете нијесам

Да се књезим лудо, већ гвоздени
Повоји ме тиште.

Марко.

Што?

Кате мала.

Госпару!

Не видиш их нити им се можеш
Домислити лакко...

Марко.

Из Шумета

Да се врну Кристо, ти обизна
Већ заваго, и још да те хоће
У мог оца тражити за вјерну
Сад љубовцу?

Кате мала.

Та ми је најмања.

Марко.

Најмања! што велиш?

Кате мала.

Да: тако је!

Памти добро госпару! Прођоше
Сви, ко сјена, они дани сјајни,
У Конавлим што проведох с тобом;
Бјеше санак баш чаробан оно,
Ал га не ста већ са свијем. Мало
Кад те виђах, прилике још мање
Збору нађох узајамном. Црни
Дни у тузи, а у плачу горком
Све ми ноћи тецијаху; мисли
Све напакон ја смислих на једну,
Да су наше стазе одвојене

Тешком судбом, и да никад неће
Наћ, на овој земљи, пристаниште
Љубав наша.

Марко.

Је си ли при себи?

Кате мала.

Јесам јадна! а боље би било
Да нијесам по ме. Ну погледај
Мало тихо, ко сам ја? госпару,
А ти ко си? — Ти си међ првијем
Од властеле у граду; препроста
Ја слушкиња. — Од кад је Дубровник,
Бит ће тому тиеућу година,
Ал још нико не видјето чудо,
Да властелин какав се ожени
Са слушкињом.

Марко.

Лијепа разлога!

Није било — бити неће!

Кате мала.

Други

Има јоште за ме.

Марко.

Какав ли је?

Да га чујем.

Кате мала.

Мој образ, госпару!

Марко.

Мила Кате, ту образу посла
Ниједног не видим.

Кате мала.

Ал има га,

И каквога!

Марко.

Бити ће ријечи,
Кано пјева лагана на гумну,
Ко бабине шурке шаровите
И бабушке ћечине.

Кате мала.

Ни пошто:

Није тако госпару! Пред свјетом
Да ме вјенчап, стидан би остао
Ти заваго; а каквим образом
Ја би могла пред мајку ти ступит?
Да јој сина љубљеног обружим

На тај начин, пошто преко мјере
Заслуга ме мојих одхранила
Благодетно, ко госпођа екладна
И милосна мимо сваке?

Марко.

Кате,
Ти си прави цвјетак дјевојака,
Па си срце мени замијела,
Ко што видиш; но, слушај ме, драга,
Још нам мало тренутака збору,
Е у брзо сви ће се сјетити,
Да те није сред игре. Љубави
Ал рад живе, која нас већ веза
Слатким ланцем, сада те заклињем,
Ако ништа, за три дана само,
Немој м' издат; понуду не прими
Оног Криста блаженог, што кашу
Тако мутни немило. А ја већ
Нећу жалит муке ни напора,
Е да бисмо из овог метежа
Могли здраво испливати.

Кате мала.

Пошто
Друго нећеш, то ћу ти погодит
Баш из срца. Ну кажи ми само,
Какав разлог да Кристурнаведем
Вјеројатан.

Марко.

Ево, ништа лашње:
Реци просто да те боли глава,
И да с тешке болести — при себи
Н'јеси за сад.

Кате мала.

Без икакве лажи
Могу казат да је тако — мозак
Вас у глави ми се врти; срце
Све ми бије у прсима, таком
Са жестином, ко да ће сад управ
Сад излећет.

Марко.

Никад боље. Тврда
Вјера дакле?

Кате мала.

Тврда.

Марко.

Сад остани
Моја мила: с Богом. (Хоће да је пољу-

би у чело, она се омаче и љуби му руку:
он иде).

Јављење девето.

Кате мала сама.

С Богом, драги!
И већ е тобом сви младости моје
Красни снови! Што м' обрекох? Ништа!
Брзо иду три дни. — У толико
Боже јаки, ти ми просвијетли
Мога младог и милог госпара! (Иде).

Писма с пута.

Побратиму А. Мародићу.

II.

Драги Шацо!

Почетком јула, а иза подна, када
сунце најјаче упече, управо четвртога око
три уре по подну, кренем с Цетнића са
Јованом Поповић-Туповцем, познатијем срп-
скијем пјесником, а мојим старијем прија-
тељем, пут *Грађана*, његова родног мјеста,
куда се одјавна у госте позивао.

До *Цетина* смо јакхали на коњима;
ту сврнемо код једнога рођака његова; од-
моримо се и разладимо; напијемо се добре
воде *Дурмишора* и дозоваче; вратимо коње
натраг е већ није пута за њих; и наредимо
да нам се мазге нађу, да пут продужимо.

Домаћин не да ни опеелит.

— Нећете, ни дао Бог ноћас никуд
из моје куће. Пет ура је већ прошло. Не-
ћете ни на Љуботињ иза вићела.

Али нас није могао задржати. При
поласку ће баба *Јокача*, мајка домаћинова
а тетка мог сапутника, иста очина сестра,
забринуто и скоро пјетко, смијерајући га
од главе до пете, своме братанићу:

— Јоване, ја бих радија, да си мало
грђи?

— А за што, Јокача?

— За што ти се бојим!

— А што сам коме учинио, да ми се
бојиш?

— А што коме учинио Бошко Марти-
новић?!... Не даде му изговорити озбиљна
старица; на што не доби одговора, већ

опроштајно „с Богом“ с наших мазака, и ми се кренемо даље су два пратиоца.

Цеклињ лежи у оној живописној планинској ували, што се спушта одма с Белведера к Ријечи. Ту су чувене старе куће *Ђуранковића* и *Пејовића*. Види се, да су Цеклињани од старине добро живјели. Има доста старијех кућа с лужама; а има доста и зидина од још старијех зграда, које је непријатељ палио и рушио некада. За чудо, како је остала лијепа велика црква, која изгледа доста стара. Црква је на лијепоме мјесту а околу ње је пространа авлија.

Уопће има доста горе; а има и земље, која је добро рађена; осим земљорадње и поштогтог сточарства, Цеклињани се баве и риболовством. Но ваља да знаш, да се Цеклињ зове ово село, које ће бројити до двјести димова, у ужем смислу; али у цеклињску границу спадају Црнојевића Ријека и Жабљак, које се земљиште пружа до Љешанске нахије и саставља половину ријечке нахије, од славне Вртијељке до још славнијег Царев лаза. Тако Цеклињанима свијема у ширему смислу припада искључиво право на риболовство по ријечи скоро до близу скадарског језера. *Ријека* је такође чувена укљева или ти скоранца, како је зову по приморју и у Италији, те се извози у великој количини суха у Италију и у Србију. Лови се од новембра до марта заједнички, па се чисти приход дијели у једнаке дјелове на сваку мушку главу.

Осим ове рибе, Цеклињани се помажу лијепо и рујем, који се бере баш у јулију, суши, врше и сије па тако продаје овлашћенијем закупницима, који га закупе на јавној продаји, гдје остане закупником онај, који понуди највишу цијену. По тој цијени он је дужан куповати колико год му се донесе трговине, а за повластицу дужан је држави плаћати по два фиорина од миљара (560 кила). Руј се обично извози у Тријешће и продаје по 8—9 фиорина у злато квинтал и то из саме ријечке нахије од 4 до 5 хиљада квинтала на годину; и тај је руј са онијем из црмничке нахије најбоље врсте, и за то се најбоље и плаћа. Ти већ знаш што је руј и за што служи; али за оне који не знаду довољно ће бити, да се каже шљедеће: руј расте по рудинама у јужнијем предјелима грмље ниско, али кад би се пазно могао би нарести и као мало стабло. (*Rhus Cotinus*, нем. *Samach*), и служи

за стројење козка. Има га у Петрији, хрватском приморју и у Далмацији; али ми се чини да се црногорски највише тражи, и најбоље плаћа, као и бузарица црногорска.

Него да идемо даље.

Кад смо нађегли покрај цркве, ту нас угледа Иво Пејовић, (ако се сјећаш онога високога момка и виђенога, што нас је приближивао, ти који си о-поликијем заносом посматрао и проучавао јуначке слике црногорске, а, у колико ја знам, нијеси ниједну кичицом платну повјерио!) — и стаде нас заустављати на конач; али смо ми даље пут наставили, захваљујући му, мој сапутник намјером да ноћи на Љуботињу, а ја у — Грађанима.

Кад смо се почели из равнице цеклињске пењати уз брдо, иза кога лежи Љуботињ, сунце је било већ зашло за *Вирањ*. Пошто смо издржали жегу пилијеског сунца, грабили смо даље по пријатној хладовини.

У једном закутку планинском у Љуботињској већ граници лежи питом засек, покрај кога пут наш пролази. То је *Зашир*, родно мјесто *Сердара Шкрња Кусовца*, славног јунака кретачкога. Мој Шапо, да њега нијесам видио изрешетана оловом, не би имао појма о личном јунаштву црногорском. Кад су га преко Рисна донијели из Котор тако рањенога, гдје се подуго лијечио, медици се нијесу надали, да ће остати. Од његова батаљона није било остало у животу на Кретацу до 300 друга! То је био први отпор црногорски противу силе Сулејман-пашине уочи онијех славнијех *десет крвавијех дана*! Али већ прије тога боја жестокога, његов је батаљон био издржао прву ватру на *Дољанима* између Подгорице, Куча и Пипера г. 1876, и први онај велики рат отпочео. Тада је погинуо и поп Јоко Дреџун, подкомандир гарде, коме је главу носјекао Шабанбег Бушатија, и тако осветио свога јединца, који му је ту био пао само пети од руке тога крилатог јунака. Ту је Шкрњов батаљон или ти Љуботињски изгубио 70 мртвијех и рањенијех, што се у црногорском војевању зове великом погубијом. Дољани и Кретац напојили су се добро крвљу љуботињском, али су они и засвједочили старо јунаштво љуботињско.

Као што цеклињске границе обухва-

тају по ријечке нахије, тако Љуботињске обухватају другу половину њену. Као Цеклињани тако и Љуботињани поред земљорадње и поштовог сточарства занимају се риболовством. Њихови су риболови до цеклињских, па к блату околу Враћине. И они такођер примају лијенијех пара од ружеvine, и живе ништа грђе од Цеклињана. У Љуботињску границу спадају и Грађани, куда идемо.

Село Љуботињ се пружа једном шитом продолцима између високих брда. Има лијепог поља и добро узрађена. Кукурузи се зеленаху као море после петровске кише, која је по свој Првој Гори пала и по јој љетине дала. Има горе и живијех вода; а унаоколо поља низку се лијепе куће; посред поља бијели се саборна црква са школом. Питао сам за кућу староглава Војводе Пеша Вујовића, вјенчаног кума бесмртног Кијаза Данила, па ми казаше да је подалеко к језеру у једном малом селу.

Преко Љуботиња већ нас бијаше мрак ухватио; Липовца је хтио свакако да сврнемо код неког његова кума на конач; ја сам му одговарао: Ако можемо напријед одити путем, ти немој мене жалити; веће је поноћи него послијесам Вујовићу, он ће боје сутра лијепо почивати; — и моји разлози преватнуше.

Кад смо били на крај села већ се био мрак ухватио, а путања каменита већ је почињала да се уз брдо пење. Требало нам је сјакати на пјешачити. Помрчина се све гушћа хватала. Најпослије нијесмо видјели ништа пред собом, него смо ступали напријед снуштајући по мало ногу тражећи ном, гдје ћемо станути. Одећи тако, вазда ипак у разговору занимљивом, који је прекидао мој сапутник сваки пут, кад би који од нас погрнуо, пребацивањем, да сам ја крив, да смо могли лијепо коначити на Љуботињу, — ми се одмакосмо подалеко од мазака и од пратиоца; док одједном изгубисмо путању.

— Забасали смо, — рече ми сапутник, па стадохмо прислушкивати, чујући се гдје за нама пратиоци. Када им глас чуемо, који нам се све више приближивао, били смо на коњу. Кад нас етигоше, пустисмо прве мазге.

— Нека иду, рече један пратиоц, а ми ћемо за њима; оне су и прије овуда

пролазиле, а мазга неће никад етрампутином, само јели једном правијем путем прошла.

Тако смо се били прикупили сви заједно и тако смо се напријед помицали, кад-кад и рукама и ногама. Таквијем путем још нијесам пролазио, нити бих желио други пут, да се нађем на оваквој шетњи. Већ је прошло десет ура а ми смо још далеко. Још ваља уз некакве стубице и низ стубице. Ово је до сада све пир и божић!

Али сво среће изненада. Прије свега чујемо једнога пса; оћутио нас из далека. Ту су *Шитовићи*, рецимо прва предстража Грађана. Кад смо се приближили, Липовца зовну у село:

— Шуту!

Одма се одазове и до мало изађе са зубљом на пут. Ту посиједасмо. Донесоше нам добре воде планинске. Па нам дадоше уз зубљу запаљену и још једну, кад она догори, да бар изађемо и сађемо низ те стубице. Отолен се весело кренуемо, захваљујући лијепо Шуту, који нам пружи изненада толико свјетлости у толикој помрчини.

И ми смо лијепо стубице прошли и даље све до у Грађане при свјетлости тих зубљих стигли — више од по уре хода. Зубље су те од младиках разне древади, чији ми се показише од дубова. Младике се зелене изувијају тако, да се раставе све у танка влакна, која се опет држе заједно; па се ставу више огња, да се сушу. И те зубље горе нето као лучевина; за то их људи приправљају, да им служе по ноћној помрчини када треба да иду куда.

У једанајест сати били смо у кући Липовчевој, тако трудни, да нијесмо ни мислили о вечери. Само смо сјели за трпезу да пијемо, па смо одма легли, да спавамо.

Куд сам пролазио од Љуботиња и гдје сам дошао, нијесам ништа видио. Кад сам се у јутро дигао, дивно сам се природи, која ме окружавала.

С југа и са сјевера високе се голе планине к западу састају, те праве кут отворен према истоку. У томе су куту *Грађани*, село са својим лијенијем кућама и са једном повеликом црквом у сред села, и другом изнад села, на највишем врху, таман у куту, гдје се планине састају, те је лијепо видјети, гдје се бијели ту у зелени-

лу лиснате дрвљади, на голој литици, као да с оне висине стражари над селом.

У овоме планинском куту све је добра земља, лијепо обрађена у зграде и подворнице, која се по мало низбрдо спушта, те пошто се удаљи од јужне планине, која се зове *Коњ*, тако да је више не заклања од југа, испред онога кута прави бријег, с којег се спушта до ријеке *Грабовишнице*, што тече долином и прави границу између ријечке и црмничке нахије. (А код *Белведера* граница је између ријечке и катуњске нахије; тако сам ти ја с крај на крај ријечку нахију прешао те вечери!) Наврх овог хумног бријега, који је готово већ цео откупио, оградно је себи *Липовац* лијену кућу; па га је засадио свуд унаоколо виноградом и разнијем воћкама. Његово вино већ је познато као најбоље вино у *Црној Гори*, а ти се сигурно још сјећаш *црмничкога*, које се такми са најбољим *бордом*.

Саврх ове главнице види се дакле живописно цијело село *Грађани*, које му лежи на западу; на југу отвара се величанствена панорама горње црмнице, застрте зеленилом, кроз које се расута села бијеле; на истоку се виде преко мањих зеленијех црмничких брјегова *Суторман* и *Румија*; а с сјевера се подиже гола литица као нека гораста тврђава, на којој промађа која кућа и које зелено дрво поселице грађанске *Радомира*. То је поглед свуда унаоколо. С јужне стране овога бријега *Липовчева* испод планине *Коња*, и с сјеверне испод *Радомира*, теку живе воде, читави потоци, покриј којих има неколика брашнена млина. Управо између једног и другог потока подиже се овај бријег. Осим ових потока има још у *Грађанима* живијех вода, које се зову: *Водица*, *Змијинац*, *Копривњак* и неопходна — *Свистога Саве*.

Казао сам ти, да се изнад села подижу голе планине, те ћеш се с тога чудити, окле толико живе воде из гола камена. И ја сам се томе чудно, па су ми казали, да иза оне црквице изнад *Грађана*, које се мјесто зове *Струге* — има лијепе горе, земље и паше; такођер иза *Радомира*, и у *Шиновићима*. Поближе сам и ова брда из тих предјела: *Обло-брдо*, *Свиштик*, *Гласак-плоче*, *Вољуја-грда*, *Мањак-глава*, *Што или Штоска-капа*, *Зла Гора*, *Ластинк* и *Котроман*, куда расте: зановет, јасен, дуб, кун и граб.

Пошто смо доручковали, било је већ прошла десета, похитасмо, да се окупљемо у *Учаг*, — тако се зове поток испод *Радомира*, који се не види док се нањ не дође: с сјевера подиже му се до неба гола литица перпендикуларно коју стотину метара, а с југа бријег *Липовчев* мало мање него перпендикуларно, тек како се може саћи на увојке, — до стотину метара. Ту поток час мирно тече, час скаче с хридина на хрид, час се пјенуши и бучи у правијем малијем водопадима. Али што је најљепше, нашли смо више одјељења на избор за купање између оног етијења, с адном еитнијем пијеском застртијем, као да су за то справљена. Али ћу ти право казати, први пут нијесам могао цео у воду загазити, него сам се плускао водом и то пошто сам сасвијем из воде изашао: тако је вода ледена била, каноти што извири мало корачаја на више, а сунце је ни толико не грије; али се одма други пут одважих, и тако ми је пријало ово ледено купање, да ми се чинило кашње, кад сам у *Боку* сашао, купање у мору некако млитаво. Купали смо се сваки дан по два пута, али само по који минут, јер прсти шћашу од велике студени затепати а што нам је опет оне илијеске припеке толико годило. У овом потоку има рака, на ниже и јегуља. Ја сам један дан одио у раке са једнијем сестрићем *Липовчевићем*, што га издржаје на науке, и били смо их доста наловили. Кад нас на трпезу затече, гдје их једемо, једна тетка *Липовчева*, не хтједе приступити, него јој се стаде гадити, таман као нама од жаба. А ја сам промисљао, кад сам их ловио, како у овоме селу питомоме и побожноме не мањка ни рака за поетне дане!

Остало вријеме смо проводили што за трпезом, што у веселом причању и у озбиљнијем дискусијама. Осим нас двојице ту је особито у причању неисцрпљив био брат *Јованов Петар*. Па је и сељана долазило, и ми смо у село одили.

Хтио сам поћи у недјељу у цркву, али је те недјеље био ред да буде летурђија у *Паћима*, једном засеку грађанском. Кад се свештеник вратио, отворио ми је цркву, која је на лијепом мјесту, лијепом пространим авлијом унаоколо, која служи и за гробље. Црква је унутра доста сиромашна. Иконостаас је врло стар, као што је и сама црква; али се види, да је био од

најљепшијех, што их из оног доба има по нашијем црквама. На цркви је звоник су три звона; а пред авлијом црквеном доста лијепа зграда за школу, која се још није отварала послје потоњег рата. Пред црквом смо затекли неколико људи, који ту сјеђаху у дебелом хладу неколико лиснате велике дрвади. Од њих сам разумио, да би било до четрдест дјеце, која би школу похађала а сада не похађа, јер су најближе школе на Љуботињу и у Брчелима у Црмници, куда није пута дјечи не само због даљине него и због ријеке, која тече долином, што лежи између Грађана и Брчела.

А сада хоћу да те изненадим. Знаш ли ти, да су Грађани били престоницом ако ће и за осам мјесеца једног Цара — ако ће и *лажнога*! Осим тога, у Грађанима се био склонио с Цетиња и пошљедњи Патријар српски *Василије Бркић*, за вријеме истог *лажнога* цара, *Шћепана Малог*, када се оно турска војска била подигла, да тражи од Црне Горе и Пећког Патријарха и *лажнога* цара рускога. О томе овако пише Симо Милутиновић у својој *Историји Црне Горе*: „Неки знатни Шуваљлија босански паша много је о томе посредовао међу Везиром Серафћером и Црногорцима, да им та два човјека предана буду живи. Ради преговора Црногорци пошљу Везиру у Подгорицу два своја посланика: попа Јована Аврамовића из Бјелица и Лазара Богдановића с Његуша, да чују што Везир хоће. Кад чују што хоће, они му одговоре, да они за те људе не знају прије него распитају; тако их Везир отпусти, да се са својим народом договоре, ема по сваки начин да му божју вјеру даду, да ће му одговор донијети; а он њима опет даде божју вјеру, да ће их здраво пуштати. Они пођу и разговоре се с наредом и с главарима, и врате се те му кажу, да ти људи, које Цар тражи, нијесу међу њима, ни знаде Црна Гора за њих. На то се Везир разјари као лаф, брже викне целате, да их на муке ударе и по сјеку, ако неће казати, ће су они људи. Ал' обојица остану, кано ти Црногорци, неустрашени том грозом; а Везир дуго их страшећи и пријетећи, док не уцје Шуваллија да их ослободи, те се тако здраво дома врате, али се сва војска турска и Црну Гору дигне.“ Тада „Шћепан Мали ноћом утече у Црмницу, ће су га Црно-

горци скривали у манастиру Св. Николе у Брчели; а Патријар је у Грађанима стојао, докле Бог јаки и храбри Црногорци не разбију и поћерају Турке“.

Ја сам видио и куће, гдје су обојица стали, што се још у селу по предању приповиједа. Ја знам, било би потребито, да ти о обојици коју више речем, али оно мутно доба још није разбистрено, па у овим писмима нема мјеста расправама; а друго, о Шћепану Маломе биће опет говора у идучем мом писму; дочим ваља да се задовољим о Патријарху тијем, што га је одвео собом књаз Долгоруки у Русију, кад је у оно доба из Црне Горе кренуо.

Па ћемо поћи и мало даље. Треба да знаш, да је родом из Шишовића био за вријеме св. Саве први владика зетски *Иларије*, који је манастир Враћину основао. Овој околности ја приписујем, што су се у старо доба по казивању копали сви имућнији Зећани пред црквом Шишовићком; и што је поп Никола Поповић из Грађана био парохом Курила, Бериславаца, Бистрице, Плавнице и другијех села зетскијех, као што свједочи синђелија митрополита Данила, која се чува још у истој породици, и коју ми је показао поп Машан Поповић, честити данашњи парох грађански. На њој стоји прибиљежено, да је прештампана у *српско-далматинском магазину*, за то је ја и не доносим овдје у цијелости.

Исти поп Машан показао ми је још једну синђелију „Венијамина милостију Божијеју митрополита Црне Горе и Приморја“, много старију, „Кнезу Вукмиру у Трново и свијем властелом Трновљаном... како ви благослових протопопа Кир Илију от Грађаних...“ На којој су потврде владике Никанора и владике Стефана „Мил. Бож. Еп. црног. Стефан“ (?) и печат Митрополита Скендеријеког Данила са сликом св. Ђорђа. И на овој је синђелији биљешка да је прештампана у *српско-далматинском магазину*.

Треће старо писмо, што се чува у истој кући у Грађанима, потиче из доба Ђурђа Црнојевича, којим овај владалац зетски, ушљед жалбе кнеза *Илије Ђешевца из Шишовића* на Допило и на остала околна села, да су им притисли „границе и баштине и гору и воду“ — даје на знање, како је именовао 24 „властелина од све земље“, који су те границе разгледали. И ако је и на овој хрисовуљи

забиљежено, да је у исту књигу нашу прештампан, ја ћу ти навести имена те *властелице*: ево их: Никола Јунаков, Радеља Мирујевић, Дабичкив Ђурђевић, Шћепан Ненојевић, Вукота Озринић, Вучко Милошевић, Бошко Рад....., Оливер Вуковић, Богаван Невковић, Радић Брајић, Радић Остојић, Бравко Сарапа, Никола Вукићевић, Шћепан Николић, Никола Марковић, Лазар Милојевић, Којичин Николић, Шћепан Радосалић, Вулета Богдановић, Вујић Милошевић, Алекса Стенаневић, Ратко Дарчевић, Вукац Остојић, Божидар Новаковић и *прислав* Никола Косијер.

О Ђешевућу, који се у овој хрисовуљи спомиње, прича се, да је то био знатан Херцеговац из Благаја презименом Хранић, који је прешао у Арбанију у Ђеш, оклен побјегне од силе турске под крило Иванбега и прозове се Ђешевућ. Иванбег га насели у Грађане, и даде му велики посјед, ком су границе означене башу горњој хрисовуљи.

Грађани су се кривили као и остала плена црногорска између себе, када нијесу били у крви с којим другим племеном, све до владе Св. Петра. Тако су г. 1796 Црмичани удрили били на Грађане, гдје се био затворио у своју кућу поп Иван Поповић-Липовац су 20 друга, окле се јуначки бранио. Тада дође Св. Петар су 30 главара у кућу попа Ивана и измири закрвљена племена за вазда. И данас се казује више куће попа Машана крш Св. Петра, као опет што се на другом мјесту показује и крш Св. Саве.

Село броји 153 куће, од којих је 90—95 кућа Липоваца, које се овако између себе дијеле: 36 кућа Поповића, 30 Кнежевића, 6 Милановића, 10 Петровића, 3 Радонића и 2 Вуковића. Прича је да сви они произлазе од онога Ђешевућа, што је Иванбег населио био у Шишовиће, гдје има и данас развалина лијепијех кућа.

Од осталијех кућа има 7 Михаљевића, 2 Црнојевића, 2 Буће, 1 Хаџија, 20 Радомираца а 15 Гађа. При околико успомена из прошлости, што се у Грађанима находе, обраћају на себе пажњу и имена Црнојевића и Буће, за то сам ти их и подвукao.

Од свијех овијех кућа у мирно доба не налази се дома по 20 мушкијех глава, него иду по свијету, да штогод зараде; особито су добри баштовани.

Овијем завршујем податке о овом селу, што сам побиљежио онако крадимиче оловком у листицу: јер како ћеш и када ћеш у лијепом друштву и чарном предјелу, које те не престаје занимати. И још ја нијесам мислио ту стојати толико дана, него други, најдуже трећи дан преко Вира у Крајину; али с једне стране жета сунчана, а с друге добро друштво задржало ме и пунијех пет дана.

Доста ти је, кад ти кажем, да је домаћин свијетски изобразен човјек, имућан, млад, још не ожењен, који од 12 мјесеца у години 10 проводи по Москви, Петрограду и Паризу, а по два у Грађанима, родном свом селу, гдје је опет господски живи.

Као пјесник он би добро успијевао, да овакав живот не проводи, него да може мирно по коју уру на дан или на недјељу своје пјесме израђивати. Ја не знам, да ли је која пјесма силније на мене дјеловала од његове „Маните Матере“, с које је била забрањена стара *Зета* у Аустрији.

Као добровољац с петроградског универзитета у њего је у руску војску, у којој је личнијем јунаштвом стекао одликовања и посјед, који ћему давати до 7—8000 рубаља на годину. Уз то је почасни побочник Књаза Николе.

С њим се познајем још из Задра, гдје је он основне школе а ја гимназију походио. Он се у младости ондијема црногорскијем породицама, што су биле прешле у Аустрију са пок. Ђорђем Петровићем за вријеме Књаза Данила. Ови црногорски изгнанници бјеху вазда с нама, семинаристима православнијем у Задру, када имамо изаћи на шетњу, међу којима су им Бокели опет најмилији били; тако су и њихова дјеца готово сваки дан у семинарију долазила. Отолен је и од тада и наше познанство.

Његово имање у Грађанима надгледа старији му брат Петар. До које године цео онај бријег биће лозом засађен; а да вино сачува здраво има велики подрум. Нема сумње, његовоме ће примјеру и други слједити, што ће много унаприједити овај тако корисни производ земаљски.

Имао бих ти из мога бављења у Грађанима забиљежити по који врло занимљив епизод, али би се много отегло ово писмо. Ипак ћу ти један врло карактеристичан навести. Ја сам спавао у истој соби с Јованом. Легли смо послије поноћа не знам

на коју уру. Ја сам био заспао, а Липовац је био остао читајући. Од једном се будим; не бих поуздано могао рећи, да ли ме мој камарат разбудило, који ме ијетко стаде нападати. Ја онако иза сна, нијесам знао што је, да му одговорим, нити зашто је на мене оеоу.

— Јеси ли чуо, у први број мораш ово исправити!

Што је било? Читао је мој чланак *О једне културне свечаности* у пошљедњем бр. *Н. Зете*, у којем сам рекао, да су *Катуњани* на *Крусима* славили други *Царев лаз*. И то ми је налагао да исправим, јер да нијесу били сами Катуњани, него да је ту била још и цијела Ријечка нахија.

Ја сам гледао да га ублажим, и да га увјерим, да ми није била никаква рђава намјера, да сам то *in bona fide* написао. Али није хтио да чује моје оправдавање, јер ме сматрао као странку заинтересовану, како су моји претци поријеклом из катунске нахије.

Овијем сам ти хтио пружити један примјер осјетљивости племенске, која је у Припој Гори тако развијена, да ми, који смо одрасли изван њених граница, једва можемо знати, гдје чију осјетљивост можемо дирнути.

И овијем се овога пута задовољи; а чини ми се да сам и извршио своје што сам ти имао из Грађана писати.

Само ћу ти још надоставити, да ми је жао, што нијесам походио једну пећину у врх планине Коња, гдје су из манастира *Берцела* сакривали калуђери драгоцености у ратно доба, која унутра сва блиста, кад у њу сунце угрије. Мора бити пуна сталагмита и сталагмита, и одиета мора бити диван феномен, кад унутра сунце између њих стане просијавати. Али што овога пута нијесам видио, даће Бог, да други пут видим, јер трудно да ме опет жеља не одведе у ово тако пријатно село код тако гостољубива домаћина.

Ј. Томаковић.

Из записника негдашњег младича.

1.

Одзив срца.

(Посвећено Госпођици — ?)

Ти ме питаш: да ли те љубим
Срцем свијем?

Ја ти на то,
Моје злато,
Нити имам, нит умијем
Друго каз'ти —
До то само (а што више?)
Што осјећам,
Што у срцу моме пише.
(И што нико избрисати мога' не би):
Од љубави према теби
Још не познах јаче сласти,
У животу — љепшег чина,
Дубљег мора од милина,
У које бих врло радо,
Вјеруј надо,
Вијек цео —
Све што имам:
Душу, срце — себе сама
Без икаквога утешања,
Иа' двоумља — *утошно!*

Драгољуб.

Преводи с италијанскога.

I.

(L. Stecchetti).

Сјутра ће ми доћи! И баш тада
дуго ће ми бити, вјечност сама,
отвореним врат'ма пазит када
будем сваки корак по стубама.

Дондје! Како тако узбуркано
дишем, дрхћем кад питомац који?
Ах, да није све то већ дознао?
Само мајка да се зла не боји!

Изнутра ми нешто збори тихо:
доћ' ће сјутра . . . ! Који дуље чека
слатки тај час — више му је мио!

Кад први пут стиснем руку, мека
како ће јој задркнут, страшиво
примив целов под копреном еска!

1. септ. 1890.

Неретванин Љубо.

Народне приче.

V.

Сиромаш и златан пршкен.

Један сиромашак имао је жену и шесторо дјеце, а од имања немало ништа до

једну отељену кравичу, од које млијеко свако јутро продаваше и за новце од млијека леба куповаше, те тако своју сиромашну фамиљу рањаше. Једно јутро крене с млијеком на пазар, али га у путу срете мачка, па почне маукати, иштућ му млијека и плести му се око нога тако, да није могао ићи, те најпослије даде мачки млијеко; па је пошље уфати, метне у каблић и врати се кући.

Кад уљезе у кућу, предаде жени каблић с мачком и рече јој: „Јутрос није сам продао млијеко, но сам га дао овој мачки, те га је полокала — ваљаће и она што год!“ — А жена му одговори: „Зашто, чоче, то учине? Били било боље, да си донио овој ћени мало леба, да не зијевају од глади, но што си ми донио мачку?“ — Он јој каже све, како је било, те жена умуча. Сјутрадан крене с млијеком на пазар, али га сад срете кучка, те и она око њега, док и њој даде млијеко, па је уфати, поведе кући и каже жени, како је било; а жена: „Оваквиче, онаквиче, што ми пушта ћену, да свисну од глади — јуче мачки, а данас кучки; не би ли било боље, да смо и млијеко дали ћени, но да свисну?“ — Он се пошутно, не говори ништа. Тако и други дан осташе без ни залогаја леба.

Трећи дан сретe га змија, па и она око њега, док и њој да, па је метне у каблић и врати се кући; кад дође на врата куће фрљи и с каблићем и са змијом на сред куће, предајући обоје ђаволу. Змија изиде из каблића, па рече: „Немој ме предавати, ја сам ћер царева, но ме понеси оцу и он ће ти платити!“

Сиромах, за којим крене мачка и кучка, узме змију под руку, па је понесе куд му она каже, док дођу на једну грохотину.

Змија писне, а из грохота намоле змије све главу до главе. Изиде цар змијски, те прими ћер, а сиромаху даде нешто замотано и рече му, да то не разматаје, док дође код куће, а тада да га размота и види. Сиромах узме замотуљак и оде.

Кад је био на сред пута, промисли: зашто да ја не видим, што је ово, те ми даде? Размота и види златан прстен. На оно мјесто, ће размота прстен, створе се велики и сјајни дворови, а у њима свашта и свачеса. Сиромах види, да је то постало од златнога прстена, па га намисли добро чувати; метне га у устима под језик, а собу

од спавања утврди, да је не може нико до њега отворити ни изван ни изнутра. Ту се настани, па не шћене пиљати за своју жену и ћену, но се ожени царевом ћером.

Све се животиње окупе на збор, како би му украде прстен. Нико не каже, да би му га могао украсти до миша; он рече пред свијема: „Украсћу му га!“ Отиде поноћи, па зубићима чегрља, чегрља, док прогризе под и уђе у собу. Кад тамо а он легао наузнак, заспао, зинуо, па хрка.

Код њега бјеше карта резана дувана; миш смокри реп, па га пружи проз они дуван, те прионе на њему дуван, па наднесе реп више уста газдинијех и тресне, те дуван пане газди у уста; скочи, почне хркати, док искочи прстен, а миш брже боље уграби прстен, па утече и преда га своме цару.

Дворова одма нестане, богаташ остаде сиромах као и прије, царева шћер отиде к оцу, а ш њим остаде мачка и кучка, које га вјерно службаху.

Тада сиромах отиде својој првој жени и ћени, молећи је да га опет прими. Жена је била прикупила мало имања, одкад је он отишао, па му рече: „Кад си имао, нијеси мене тражио но другу, па је и сад тражи, са мном нећеш!“ — Те он зли и гори отиде од жене, па поче мислити, како би нашао прстен; па пошље мачку и кучку, да га траже.

Оне двије отиду преко мора, кад тамо пађу мишеве на скуп, ће се веселе, што су украли златни прстен. Мачка из ненада скочи међу њима, много их подави, па шчепа цара миша, којему уз кољено сјеђаше онај, те бјеше украо прстен, па рече мачка цару, ако јој не изнесе прстен, одма ће га заклати. Цар се препане, изнесе прстен и преда га мачки.

Мачка и кучка врате се, па кад дођу на крај мора, погоде се, да мачка узме прстен и да појаше на кучку, а кучка да плива. Тако и учине. Мачки се некако испусти прстен и пане у море, али не смје казати кучки, но је кучка све припитује: „Носиш ли га?“ — „Носим, носим!“ — одговарала је мачка.

Кад изидоше на крај мора, пита је кучка: „Ђе ти је прстен?“ — А она јој каже, како је пао у море и како није смјела казати, да је не утопи.

Те оне се посваде и почну клати.

Близу њих један човјек ловљаше рибу, па их види ће се кољу и промисли, да су гладне, те узме једну рибу, прекине је по поли и баци им је. Њиховом срећом та иста риба бјеше прогутала златни прстен, па кад им је ловац баци, испаде из ње прстен, те га уграби мачка и донесе сиромашу.

Чим сиромаш узме прстен у руке, опет се створе дворови као и прије. Тако се сиромаш обогати, али Бог не заборави ни његову жену, него и њој даде лијепо живљење и задовољство од ђене, да га мало ко имаше у оном крају. *)

Ј. Ф. Иванишевић.

Народне јуначке пјесме.

Из збирке

С. Радловића и Б. Средановића.

IX.

Женидба Николе Сердара.

Полетио соко тица сива
Од бијела Сења на крајину,
Сењско поље равно предети,
Докле на врх од Кунаре дође;
То не био соко тица сива,
Већ то био Никола сердаре
Од бијела Сења на крајину.
Када сердар на Кунару дође,
На Кунару на воду бунару,
Ту је трудан момак починуо,
Па прифати срцајли дурбина,
Разави му седам кољенаца,
Којим гледа на седам сахата,
Те разгледа по Удбињу куле;
На бијелу Мујагину кулу,
На њу сердар дурбин саставио,
Па у себе сердар бесједио:

Фала Богу фала великоме,

Бих ли мога наћас доћи кули!

Дурбин сердар бјеше оставио,
А добра се коња прифатио,
Те окрепу коња низ планину,
Прегазно Велебића пуста,
Докле пољу Удбињскоме сиде
Под бијелу сердареву кулу —

*) У posljedњој свесци нехотице је изостало, да су оне народне приче из збирке И. Златичанића.

У лијепо доба долазио

Међу акшам и међу јацију.

Сердару је добра срећа била,

Е Мујага дома не бијаше,

Већ отиша на зелену лонцу;

Он удари халком на капију,

Зачула га Хајкуна ђевојка.

Па ђевојка са чардака вика:

Ко удара халком на капију,

Халка му се о главу сломила;

А тако ми очињег вида,

Не бих млада отворила врата,

Да је главом Никола сердаре

Од бијела Сења на крајину.

Онда сердар њојзи проговора:

О Хајкуно, шћери Мујагина,

Овде тебе душманина нема,

Већ делија Никола сердаре.

Ал' Хајкуна њему бесједила:

Иди отлен, потурицо млада,

Нема туна Николе сердара,

На њега су токе оковане,

А на њима два уписа златна,

Један упис Никола сердаре,

Други упис Хајкуна ђевојка,

Што је сердар токе направио,

А у њима слике поставио,

А Богу је јемин учинио,

Да се другом оженити неће,

Веће Хајком шћери Мујагином.

Ти ако си, Никола сердаре,

Пробуди ми токе у авлију.

Кад је сердар Хајку разумио,

Хитро скиде токе са рамена,

Претури их Хајки у авлију.

Кад Хајкуна токе угледала,

Брзо му је врата отворила,

За бјеле се уфатише руке,

А у бјело пољубише лице,

Питају се за мир и за здравље,

У подруме увели вранчића;

Кад изишли на бијелу кулу,

За готову софру засједоше.

Пошто пише и пошто једоше,

Отидоше у душеке меке,

Ту ноћили и дивно им било.

Но када је зора отворила,

Приспало је једно код другог;

Пробуди се туркиња ђевојка,

Кад угледа сунце на пенџеру,

У Николу лактом гуракула:

Хеј Никола, мој очињи виду,

Сву Удбињу огријало сунце.

Скочи момак на ноге лагане,

Препале се, чудит му се није,
 Ал' га Хајка слободити пође:
 А небој се Никола сердаре,
 Ти још момак настао нијеси,
 Брка немаш, наченице немаш,
 А љепши си од сваке ђевојке,
 Обућу ти рухо ђевојачко,
 Начинити туркињом ђевојком.

Како рекла тако учињела,
 Донесе му рухо ђевојачко,
 Обуће га што љепше могаше;
 Како га је наредила млада,
 Ни сама га познати не хаше;
 Колико је диван и угледан,
 Хајкуна га грли од милости,
 Па га поче сјетовати млада:

О Никола мој очини виду,
 Сад ће доћи тридесет Турака,
 Да походе Хајку у одају,
 А пред њима сердар ага Мујо,
 Смјерно ћеш се њима покланити,
 Па их љуби у бијеле руке,
 Ситно крачи а гледај преда се,
 Да се не би осјетили Турци,
 Ја ћу знати што ћу говорити.

У то доба нађегоше Турци,

Те походе Хајку у одају;

Када Мујо угледа ђевојку,

Он Хајкуни био бесједно:

О Хајкуно, мила шћери моја,
 Оклен теби туркиња ђевојка?

Но Хајкуна њему бесједила:

Мно бабо сердар ага Мујо,
 Ђевојка је из Кладуше горње,
 Па је дошла по твојему гласу,
 Да окупила даре за сватове,
 Јер се мисли удавати брзо,
 Но подари спроту ђевојку.

Пружи руку сердар ага Мујо,

Па извади три дуката жути,

Те дарова Николу сердара;

Остали га дариваше турци,

Никола се смјерно поклањаше,

Ситно краче а гледа преда се,

И љуби их у бијеле руке.

Турци поше на чардаке горње,

Они пију кафу и ракију,

Тад бесједи Хајкуна ђевојка:

О Никола и срце и душо,

Сад ће доћи тридесет була старих

И доћи ће тридесет удовица

Још ће доћи тридесет ђевојака.

Да полазе Хајку у одају;

Буле љуби у бијеле руке,

Удовице у бијело лице,

А ђевојке под грло бијело,

Неокрећи очи на ђевојке,

Да се не би штогод осјетиле,

Љубезне су очи у јунака,

Када види прикладну ђевојку.

Док ево ти тридесет була старих,

Те полазе Хајку у одају,

Никола се смјерно поклањаше,

Буле љуби у бијеле руке;

Отидоше тридесет була старих,

У то дође тридесет удовица,

Он их љуби у бијело лице;

Пошто пође тридесет удовица,

У то тридесет дође ђевојака,

Никола се ш њима поздрављаше,

Па их љуби у грло бијело.

Враг нанесе и несрећа црна,

Кад изиђе тридесет ђевојка,

У то дође Диздарева Злата,

Но каква је три је јада смели,

Љепоте јој на крајину нема,

На ђевојку одијело дивно,

Одјело јој дивно поднијело,

На грло јој три струке ђердана,

Један јој је ђердан од мердана,

Мердан зелен а грло бијело,

То ђевојци добро поднијело;

Други ђердан од дуката жути,

Злато жуто а грло бијело,

То ђевојку боље поднијело;

А трећи је ђердан од бисера,

Бисер злату одговара дивно.

Кад је виђе Никола сердаре,

У њега је срце узиграло,

Па ђевојци ближе приступио,

Те је љуби под грло бијело,

Зајад му се зуби отискоше,

Те је Злату зубом дохватио,

Прекиде јој три струке ђердана,

Па грло јој рану начинио,

Падоше јој три струке ђердана;

Ђевојка је мудра и паметна,

Хитро ђердан руком уфатила.

Па ђердане у џепове тури,

А марамом грло замотала,

Да не виде остале ђевојке,

Па Хајкуни млада бесједила:

О Хајкуно, дуго јадна била,

Што доведе Николу сердара,

Да он грди удбињске ђевојке?

Но бесједи Хајкуна ђевојка:

О Златијо, мила сестро моја,

Ја те Богом од невоље кумим,

Не просочи Николу сердара;
Ако би ми добра срећа била,
Да ја здраво пођем у Котаре,
Поздравићу Комнен барјактара,
Да би к тебе доша' на Удбињу.

А Златија бесједила Хајки:

О Хајкуно, мила сестро моја,
Тврђа ми је вјера од камена,
Ја га млада просочити нећу,
Три пут сам му књиге оправљала,
Ал га срећа тебе донијела,
Нека ти га, честито ти било;
Ако здраво дођеш у Котаре,
Немој твоју заборавит Злату,
Добро ћеш ми поздравит Комнена.

Па одоше под Мујову кулу,
Те ђевојке коло уфатише,
У колу је Никола сердаре,
С једне стране Хајка до сердара,
С друге стране Диздарева Злата,
Па стадоше колом окретати;
Но да видиш врага изненада,
Враг нанесе Танковић Османа,
Заручника Диздареве Злате,
Па погледа Осман у ђевојке,
Виђе Злати грло замотано,
Па разгледа боље проз ђевојке,
Ту се јаду осјетио своје,
Он познаде Николу сердара;
Па изиде на Мујову кулу,
Те Турцима турски селам даје;
Турци су му селам прифатили,
Тад бесједи Танковић Османе:

Бог т' убио сердарага Мујо,
Бог убио тебе и Хајкуну,

Што доведе од Сења сердара,

Да он грди удбињске ђевојке.

Кад то зачу сердарага Мујо,
Скочи Мујо ко да се помами,
За сабљу се руком прифатио,
Да Осману посијече главу:

Кошњане Танковић Османе,

Чију грдиш лијепу ђевојку!

Одиста га посејехи ошаше,
Но не даше аге Удбињани,
Шћераше га са Мујове куле;
Ал' да видиш Танковић Османа,
Он ердито пође низ чаршију,
Докле својој кули долазио,
Па опали двије пушке мале,
А удари барјак у ледницу,
Те под барјак купи Удбињане,
Док напуни три стотине равнио,
Па отиде ш њима уз планину,

Те уфати кланце и богазе.

Пушке зачу Хајкуна ђевојка,
Па Николи бесједила млада:

О Никола, мој очини виду,

Познаде те Танковић Османе.

Кад то зачу Никола сердаре,
Оставише коло и ђевојке,
Отидоше на Мујову кулу,
Уљегоше у шикли одају,
Свуче момак рухо ђевојачко,
А обуче своје одијело,
Све кадифу и жезкено злато,
И његове токе калајлице,
А прикити свијетло оружје,
Па повика Хајкуну ђевојку:

Устај Хајко, хајде да бјежимо.

Кад то зачу Хајкуна ђевојка,
Окити се што љепше могаше,
Па на добре коње усједоше,
Хајка јаше врапца Николина,
А Никола коња Мујагина,
Побјегоше пољем широкијем,
За њима се поточ подигнула,
Терају га пјешци и коњици,
Коњици га мало назираху,
А пјешци га ни чут не могаху,
Прифати се крила и планина,
Докле дође на дно од планине,
Ту на прву нагази бусију,
У коју је стотину Турака;

На мах пуче стотина пушака,
Ал' Николи добра срећа била,
Те га ватра жива претурила,
А сердар је сабљу извадио
И проз Турке јуриш учинио,
Многе Турке земљи оборио,
И мимо њих коња прогонио,
И проведе лијепу ђевојку;
Докле напред дође од планина,
Ту на другу наиђе бусију,
У коју је стотина турака,
На мах пуче стотина пушака;
Сердара је ватра претурила,
Он је сабљу извадио бритку,
И проз турке јуриш учинио,
И ту многе земљи оборио,
Па мимо њих коња прогонио,
И проведе туркињу ђевојку;
Докле на врх дође од планина,
Ту на трећу наиђе бусију,
У коју је стотина турака,
Међу њима Танковић Османе,
Код њега је од Орашја Тале,
На мах пуче стотина пушака

На сокола Николу сердара,
 Ранише му коња од мегдана,
 А сердар је сабљу извадио,
 И у турке коња наћерао,
 И многе је земљи оборио,
 Док наљезе Талу и Осману,
 Но је Тале добар мегданџија,
 На Николу загон учинио,
 Одиста га уфатит нећаше,
 Но му рањен коњиц пострташе,
 А прискочи Танковић Османе,
 И остали навалише турци,
 Навалише те га уфатише,
 Бијеле му савезаше руке,
 Поведоше њега на Удбињу,
 Затворише у ледну зидану,
 А утече туркиња њевојка
 На вранчића коња Николина;
 Кад изиде на врх од планина,
 Мисли шта ће од живота свога:

Да се врне у Удбињу града,
 Да се врне вртања јој нема;
 А да иде понапријед млада,
 Она јадна никуд не умије;
 Тада вранцу попусти дизгине,
 Право Сењу оде бијеломе,
 Донесе је под Ивову кулу,
 Кад је Иво виђе капетане,
 Скочи Иво на ноге лагане,
 Те суерете туркињу њевојку,
 Па је скиде са коња вранчића,
 Повеле је на бијелу кулу,
 Па је Иво Хајки бесједио:

О туркињо, прикладна њевојко,
 Ти оклен си, из којег ли града,
 Оклен вранац мог сина Николе,
 Ђе је мене сердар погинуо?

Онда Хајка њему бесједила:

О Иване, сењски капетане,
 Ја сам млада са Удбиње града,
 Шћер сам мила сердар аге Муја,
 Никола је к мене долазио,
 Самном био на чардаку моме,
 Но Николу познадоше турци,
 Познаде га Танковић Османе,
 Уфатише кланце и богазе
 У Кунару зелену планину;
 Сердар мене бјеше прифатио,
 Побјегосмо пољем широкијем,
 Ја узјахах његова вранчића,
 Он Мујова коња од мегдана,
 Проз бусије честе наћерасмо,
 Док дођосмо на врх од планине,
 Тад Николи коња обранише,

Навалише, њега уфатише.
 Већ ти ништа казат неумијем
 За Николу за сина твојега.

Кад то зачу Иван капетане,
 Он опали двије пушке мале,
 Абер Сењу даде крвавоме;

Па покличе Комнен барјактара:

Ој Комнене, добар барјактаре,
 Ти изиди пред бијелу кулу,
 Те удари барјак у ледину,
 А под барјак окупиљај Сењане.
 Никола је мене погинуо.

Кад то зачу Комнен барјактаре,
 Удари се руком по кољену,
 Скерлет чоха пуче на кољено,
 И бијелу кожу општетио,
 На руку му три прстена златна,
 Те сва три му цукла на претима,
 Комнен јекну а вас чардак звекну,
 Па потрчи низ бијелу кулу,
 Те под барјак окупи војнике,
 Сакупио друга три стотине
 Лаког пјешца и лаког коњика,
 Пред њима је Иван капетане,
 Кадауш Комнен барјактаре.

Када на врх од Кунара доше,
 Обрнуше низ Тијану пуну;
 Када на врх од Тијане били,
 Ал' ту бјеше трава повањана,
 А по трави крвца покапала,
 Ту ми многе тјелесине наше,
 То превртаху по крви јунаке,
 Ал' Николу наћи не могаху;
 Када доше на еред од планине,
 И ту трава бјеше повањана,
 А по трави крвца покапала,
 И ту многе тјелесине наше,
 Превртаху по крви јунаке,
 Ал' Николу наћи не могаху;
 На сидоше на дно од планине
 И ту трава бјеше повањана,
 А по трави крвца покапала
 И ту многе тјелесине наше,
 Превртаху по крви јунаке,
 А све траже Николу сердара,
 Ал' Николу наћи не могаху.
 Кад то виђе Иван капетане,
 Онда Иво ријеч бесједио:

Јели мајка родила јунака,
 У моју га чету придесила,
 Ко ће поћи до Удбиње града,
 До бијеле Мујагине куле,
 Да погледа на Мујову кулу,
 Јел' на кулу од Николе глава;

Ал' да види у ледном зидану,
 Јел' у њему Никола Сердаре;
 Кунем му се а вјеру му дајем,
 Ко би мене каза за Николу,
 Даћу њему двије пушке мале,
 И да ћу му токе с канатима,
 И мојега сјајна цефердана,
 И сувише стотину дуката.

Ко чујаше, чут се не чињаше,
 Ко гледаше, гледа земљу црну,
 Како расте трава на завојке;
 Ал' неће Комнен барјактаре,
 Већ Ивану међу очи црне,

Па Ивану ријеч бесједио:

Ево мајка родила јунака,
 Ко ће сести до Удбиње града;
 Што ти дајеш готовину благо,
 То је благо и твоје и моје,
 Ја ти нећу паре ни динара,
 Тек ћу узет сјајна цефердана,
 Та је пушка за овог јунака.

Па се Комнен опремати поће,
 По турски је коња узјахао,
 А по турски сабљу припасао,
 А по турски чалму замотао,
 Па обрну пољем удбинскијем,
 Да се не би осјетили турци,
 Право гони проз Удбињу града,
 Докле дође на зелену долину,
 Ту он аге Удбињане нађе,
 Међу њима из Орашја Тала,
 Њима Комнен турски селам викну:

Селам алах, удбињани турци!
 Турци су му здравље прифатили
 И дивно му мјесто учинили,
 Па му чаше ошћедлије дају,
 Ошћедлије и добродошлице,
 Још бесједе аге Удбињани:

О Бога ти, незнана делијо,
 Ти оклен си из којег ли града?
 Но бесједи Комнен барјактаре;
 Браћо моја удбињани турци,
 Ја сам отуд од Травника града,
 Вјерна слуга травничког везира,
 Па је мене везир оправдио,
 Да ја к вама на Удбињу дођем,
 Јер је чуо травнички везире,
 Да сте добра роба заробили
 Од бијела Сења на крајину,
 Зорна момка Николу сердара,
 Да ја њега водим у травнику,
 Да га пита травнички везире,
 Како се је смио усудити,
 Да он граби Удбињске ђевојке.

Ал' бесједе Аге Удбињани:

Иди отле незнана делијо,
 Није лако повести Сердара,
 Треба питат будалину Тала,
 Јер је Тале њега уфатио.
 Силан Тале пићем префатио,
 Непознаје Комнен барјактара,
 Кроз пјанство му говорио Тале:
 Ја не слушавам травничког везира,
 Нити дајем Николу сердара,
 Удбињи је у хрс ударио,
 И доста ни квара учинио;
 Када нетак дође турски светац,
 Водићемо Николу сердара,
 Проклетојзи столовачи јели,
 Ђе су друми Сењу крвавоме,
 Под Утресу зелену планину,
 Ђе смо многе до сад објесили.

Кад то зачу Комнен барјактаре,
 Он на друштво њима захвалио,
 Обрнуо пут Ђладуше града,
 Да се неби осјетили турци.
 Кад к Ивану у Тијану дође,
 Све му што је и како је каза;
 Па отален друштво подигоше
 Под Утресу зелену планину,
 Западоше око друма пута,
 Комнен запа за јелу зелену,
 Ђено мисле објесит сердара.

Када нетак турски светац дође,
 Јека стаде пољем удбинскијем,
 Док ево ти триста Удбињана
 На хатима и на парипима,
 Они воде Николу сердара
 Свезанијех рука наопако,
 Пред њима је Будалина Тале,
 На кулаша на бјелогриваша;
 Далеко је измакнуо Тале,
 Неби мала пушка дотурила;
 Па кад дође под зелену јелу,
 Он погледа јели на китицу,
 Ђе ће бачит танана конопца,
 Ал за јелом извила се гуја,
 Љута гуја Комнен барјактаре,
 Он навали Будалини Талу,
 Те Талове савезао руке;
 У то аге доше Удбињани,
 Доведоше Николу сердара,
 Но бесједи Комнен барјактаре:

Удбињани од крајине турци,
 Пуштите ми Николу сердара,
 Да ви пуштим Будалину Тала.
 Када турци угледаше Тала —
 Свезанијех рука наопако,

И виђеше Комнен барјактара,
Око њега три стотин Сењана,
Тад пуштише Николу сердара,
Комнен њима Будалину Тала.
Кад Никола дође до Сењана,
Сењани се оградише љуто,
Е навали Комнен барјактаре:

Дајте турци токе са рамена,
Да ми овђе не чинимо кавгу.
Кад то чуше Удбињани Турци,
На мuke се бјеху ударили.
Поватали Срби метеризе,
Не даду им с мјеста окренути,
Баху дати токе са рамена,
Ал' имају непогодна друга
Из Орашја Будалину Тала,
Не да токе пријед своје главе.
Комнен викну ка да јелен рикну:

Ај Сењани, моји соколови!
Из бусије пушке запуцаше,
По планини Турци нападаше,
Бој се бије крв се пролијева
Под Утресом зеленом планином;
Јадни Турци плећи окренуше,
Ђерају их Сењани јунаци,
Мало који на Удбињу дође,
Но утече Тале на кулаша,
А гони га Никола сердаре,
Још му сердар ријеч проговора:

Обрни се Будалина Тале,
Ласно ти је било у Тијану,
Кад су триста били на једнога.
Ал' се Тале обрнут не смије,
Ђера би га сердар низ планину
Макар било до Удбиње града,
Но је за њим Комнен пристануо:

Врат' се натраг, Никола сердаре,
Пушти Тала грдна на Удбињу,
Да казује како им је било.

Тад се сердар натраг повратио,
Када дође јунак у дружину,
Он ту нађе сердарагу Муја
И Турчина Танковић Османа,
Сењани их бјеху уфатили;
Кад их виђе Никола сердаре,
Он Осману изгубио главу,
А оправи сердарагу Муја
И даде му коња и оружје:

Ајде, збогом, мно пријатељу,
Кад сам био на Удбињу града
Дивно си ме дочекао Мујо,
Ја ти нећу изгубити главу.
Нећу моју уцвијелит Хајку.
Отолен се Мујо подигнуо,

Те отиде на Удбињу града,
А Сењани шићар дијелише
Од Турака рухо и оружје,
И њихове коње седленике,
Отидоше Сењу кривоме
Пјевјући и пушкам' мећући.
Весели се Хајкуна ђевојка
Када пушке чула и весеље,
Ал' се млада увјерит не може.
Док почеше коњи поиграват,
Док угледа Николу сердара.
Чим га виђе познаде га Хајка,
Од радости по чардаку скаче,
На бијелу Иванову кулу,
Кад Никола на кулу изиде
О грду се њему објесила;
Тад Никола на ноге скочио,
Поведе је у бијелу цркву,
Покретише Хајкуну ђевојку,
Вјенчаше је младу за сердара.
То је било у времена стара,
Давно било сад се спомињало,
Домаћине, на здравље ти било,
Овђе ти се свако добро вило.

Књижевни преглед.

Краљевска српска Академија. — Глас XVIII. Поглед на драматску литературу у Краљеву написао Др. Милан Јовановић. — У Београду у краљ. српској државној штампарији 1890.

Из списка, који се на корицама ове књиге налази, видимо, да је новооснована краљ. срп. академија у Београду издала шљедеће књиге: 1. Глас I. *Пронијари и баштинници* (снахије и читлук — сахибије). Прилог к историји непокретне имовине у Србији XIII—XIX вијека од Стојана Новаковића. — 2. Глас II. *Расправа о Константину Тезу*, написао И. С. Срећковић. — 3. Глас III. *Амирофери у Србији* од Јована М. Жујовића. — 4. Глас IV. *О Ивану Гундулићу*, бесједно Матија Бан 27 дек. 1887 у свечаној сједници српске краљ. академије за тристагодишњу прославу Гундулића. — 5. Глас V. *Народна Библиотека у Београду*, написао М. Ђ. Милићевић. — 6. Глас VI. *Поглед на Лајблицову индустријалну школу*. Приступна академска бесједа Д. Нешкића. — 7. Глас VII. *О компензацији вертикалног клатина*. При-

сутна академска расправа од *Љубомира Клерика*. — 8. Глас VIII. *Грађа за геологију и палеонтологију источне Србије*. I. Увод у геологију источне Србије. — *Лијас код Рготине*; од *Светозлака А. Радвановића*. — 9. Глас IX. *Приступања академска бесједа Ј. М. Жујовића*. — 10. *Спомен на тужну свечаност приликом смрти дра Јосифа Пачића*. — 11. *Годишњак срп. краљ. академије за г. 1887*. — 12. Глас X. *Српска краљ. академија и његовог језика српског*. Посланица академији наука философских од *Стојана Новаковића*. — 13. Глас XI. *Примједбе о теорији виших инволуција и други чланци*. Од *М. Држа, Ђ. Клерика и М. Петровића*. — 14. Глас XII. *Ђ и Ђ у македонским народним дијалектима од Ст. Новаковића*. — 15. Глас XIII. *Бранко Радичевић од Свет. Вуловића*. — 16. Глас XV. *Ђ. П. Ненадовића Поглед на поезију и њен утицај на човјечанство*. — 17. Глас XVI. *Руварца И. О натпису на цркви Херцег Стефана у Горажду*. — 18. Глас XVII. *Поглед на шару српску архиепископуру*. Приступања расправа академика *М. Валтровића*. — 19. Глас XX. *Воља и слобода од Мил. Кујунџића*. — 20. *Споменик I. Птице хрватско-српске, од С. Брусице*. — 21. *Споменик II. Стари српски сликарство од Ђ. Стојановића*. — 22. *Споменик III. Светостефанска сликарства краља Милутина*.

Од свијех ових књига ми смо добили и то добротом самијех писаца глас XX, у ком је Кујунџићева филозовска расправа под насловом *Воља и слобода*, и овај Глас са расправом о драмској литератури о Косову од дра М. Јовановића (старијег). Прва се књига налази још у рукама стручњака, који ће је прегледати у овоме листу; а из друге ево доносимо кратки извода читаоцима *Н Зете*.

Први је покушао *Симо Милутиновић Сарајлиј* да драматиче косовски епос. „Одушевљен српским морем и задахнут величанством Ловћена, тога цинског споменика напора српских за одбрану народне независности, он је у пастирекој колибини поврх Шкала за 8 дана, као што сам вели, драматисао косовски епос, који је 10 година касније (1837) штампан у Лајпцигу под натписом *Трагедија Обилић*. Дакле је ово дјело написано г. 1827. Годину касније (1828) израдио је *Јован Стерија Поповић*

исти предмет и штампан га у Будиму под натписом *Милош Обилић или бој на Косову*; а седам година за тијем (1835) излази *Исидор Николић* (Цавер) са својом драмом *Цар Лазар*, штампаном такођер у Будиму.

Иза дужег интервала појављује се *Цар Лазар* од *Матије Бана* (1858), први пут штампан у Дубровнику, а ове године прештампан у Биограду; на шест година касније *Милош Обилић* од *Јована Суботића*.

Ове двије новије драме са Стеријном престављале су се на измјенце пуну четврт вијека на нашим позорницама од Вршца до Цетиња, а прошле године приликом 500-годишњег помена косовским јунацима придође им и четврта под натписом *Лазар* од *Милоша Цвијетића*. Сарајлијном дјелу недостаје правилан спеничан строј, а Николићевом осим тога и разумљивост, почем је говор изнакарађен китњастим сплетом тадањег „стихотворенија“. За то се њихова дјела нијесу могла ни одомаћити на нашим позорницама.

У својим дјелима Милутиновић, Стерија, и Суботић истичу као главног јунака Милоша, а Николић, Бан и Цвијетић Лазара. Томе је узрок, што је мучно исплести драму из епоса, у коме се два лица, на једнако снажна и узвишена, такмаче о првенство. Није ласно из тихог епског свијета, који је стадан, као стижена, створити покретљиве драматске слике, које нас радњом својом потискују до на саму позорницу догађаја. С тога је у свијема досадањим косовским драмама епски елеменат у превози и Бану се у част може рећи, да се трудис у својој драми да се што еманципише од њега. Па кад он није успио потпуно у томе, толико мање може се то рећи о другима, и у томе, ваљда и лежи други узрок, што се понављају радови на косовској драми. Али с погледом колико се до сад успјело у том раду, могло би се у напријед рећи, да драмска литература косовска још није завршена, па ни Цвијетићевим *Лазаром* јамачно не.“

Сада писац расправља питање, који се јунак управо с разлогом може ставити на чело косовске трагедије, и рјешава га у прилог Милоша. „Кад прозremo дубље у карактер Милошев, наћи ћемо, да овај сам захвата, или боље да речем ствара догађаје што ће доћи. Он иде добровољно у смрт, али њега руководи виши циљ; он види

како је османска сила деморалисала многе српске поглавице, и вјероватно назире, да је деморализација начела и Вука; он добија касније увјерење о томе, кад осјети сву тежину клевете, којој је прави циљ, да га одвоји од Лазара, хоће рећи да ослаби овога; он види и то, да је овај и тако несразмјерно слабији од Мурата, и да српска војска само потенцираним одушевљењем може успјети, да надјача турску, па — видећи јасно какви дани очекују српство овако растројено, ако Мурат побједи — замеће се у њему мисао, да то српство какогод спасе од погибије. Он шаље Ивана да се добро извијести о стању турске војске, па сазнав да је ова тројином већа и добро дисциплинисана, у њему се рађа мисао, да поштрвањем свога живота тој трупи скине главу. Није за то потребе да га други на то дјело постиже; податак лежи у њему, као што је негда лежао у Грку Леониду и Швајцарцу Винкелриду. Сумња Лазарева у његову вјерност, која наравно иде у корист Мурату, само је један разлог више, да се та замисао, која је *проверела из дуге борбе*, приведе у дјело. Сидовитом борбом дакле, али трајном борбом, уздиже се он, љествицу по љествицу, на висину трагичног јунака. Он хоће да уложи свој живот, да омогући слабијим Србима побједу, као Винкирид што је жртвујући себе, омогућио слабијим Швајцарцима. Он познаје аутократски принцип исламски; зна да је Султан у томе принципу душа свакога успјеха и неуспјеха; зна и то, да је Мурат у дугој војни срастао са својом војском, па мисли, ако њега обори, Србима је осигурана побједа, остао он жив или не. Тај унутрашњи процес или — као што га Карриер назива — конфликт, по коме се распознаје *живаљ драматичнога*, обилежава с једне стране узвишеност Милошева карактера, а с друге његову жељу, да се жртвује за један циљ, који му је дражи од живота. Што је он превидио могућност, да се турска војска може одржати у незнању о насилној смрти свога вођа; што је смео с ума, да пред том војском стоје два Муратовића спремна да замијене мртвим оца, то је погрешка његова или један од главнијех атрибута драмског јунака, која са она два већ поменута, чини од Милоша оно што је — трагичног јунака⁴.

Овоме карактеру Милошеву најближи

је Милош Симе Милутиновића. Његов Милош, говорећи својим друговима, како ће убити Мурата, вели:

Тек то дјело може нам царство спасти,
Може Српство јарма очувати.

А нема ту ни трага од освете ни према коме. Мјесто освете, ми видимо да је све узвишено, што пламти у души Милошевој. Он је тако увјерен да је Српство слабо према турској сили, да и не помисли, да је могуће другачије савладати ту силу, до како је наумио. И ово увјерење а не срџба према чину Лазареву покретач је његова дјелања. Врело његове врлине још је дубље; он хоће силом да нагони Вука, у *чију помоћ сумња*, да судјелује у борби. Више се не може захватити у ток догађаја но што Милош Сарајлији захвата ун.

Према овоме исподину, како су Мајушни они Милоши, који слиједе за њим. Увријеђени и срдити иду да покажу своје јунаштво, можда и Лазару за инад да погину, не мислећи, што ће бити с тијем српством. Једини Бан *наглашује* у својој Милошу његову праву природу. Овај говори Ивану, како ће убити Мурата, вели му:

То Иване, а тим обезглавив
Турску војску у одеудном часу,
Да побједу нашу обезбједим.

Да није овога у Бановом Цару Лазару, морало би се признати, да је Милош у косовској драми од Сарајлије овамо поступно опадао. Кад те загледамо изближе све Милоше редом, добивамо увјерење, да само у Сарајлином Милошу пламти мисао, да своју главу замијени *само за погибију турску*, или што је исто, за спас Србије. Тако он сам с правом може да носи име трагичног јунака на челу косовске трагедије. Само је он онај Жан Полов *Атлас*, који је на плећима својима понио српски свијет.

Сарајлији Милош знаде колико му вриједи глава и за што је улаже.

Људство знаде за чег нас имаде,
Нити би нас честовало залуд,
Сву надежду у нас полагало
И сву срећу од нас захтјевало.

Он осјећа да је *дужан народу* жртвовати себе, и тај осјећај а не увријеђено честољубље гони га на дјело. С тога он равнодушно и одбија укор Лазарев, јер за таквога Милоша клевета не пријења. „Он се не осјећа Ла-

заревом сумњом *обезначашић* као Суботићев, или *збоћен громо* као Цвијетићев Милош, јер по свијем правилима логичкога реда стоји, да човјека не може обешчастити други, док се сам не обешчисти. С тога изненађује гледати у другим драмама, како Милош полази у турски табор без другог вишег пиља, до тога, да убиством Мурата скине клевету са себе. И сувише је он узвишен над том клеветом, да би за рад ње саме уложио своју главу.“

За то је Мицкијевић и уступио Сарајлијном дјелу друго мјесто међу најбољим словенским драмама, чему се г. Јован Бошковић чудује. „Мицкијевић се није обзирао, је ли трагедија Симина сценичнијем распоредом својим складна за преставу или није, него ју је цијенио као зналац, по ономе по чему зналици оцјењују драму; па да је г. Ј. Бошковић проучио ту драму, он би се чувао, да то Мицкијевићево мњење обара, па још разлогом, што је та драма писана *на супрот множине опште признатих драматургијских правила*, јер би се увјерио прије тога, да се с већим разлогом, мимо сву сценичну правичност, може то рећи о другим драмама, а у прву врсту о онима, који су истакли Лазара на челу косовске драме. Сарајлија обично остаје се на првенствени и главни драматски закон, по коме у карактеру јунака мора бити узвишености и хармоније, а у дјелању тежње да, ако ће и за цијену живота, постигне циљ, који је сам себи истакао; а што сценичан ред није по опште признатим драматургијским правилима, — је ли то довољно, да се једна здрава драма тако — окачествује? — Пишу ли се зар све драме за преставу? Је ли *Горски Вијенац*, коме је и ова трагедија служила за образац, за то *без врједности* што није за преставу? По тој логици најлошија Косовска драма од свију осталих — Цвијетићева (?) била би најбоља, јер је сценирана одишта *по општем признатим драматургијским правилима*. Нека г. Бошковић даде себи труда и упореди Сарајлија Милоша са Цвијетићевим, па ће се увјерити да је Мицкијевић знао што говори.“

Сарајлија на супрот осталим писцима не допушта да се цигла једна Милошева ријеч чује у Муратовом шатору, нити да се целатова рука дотакне Милоша, већ хоће

да овај у борби падне. Према њему је и Цвијетић удесио свога Милоша.

И држање је Милошево на *вечери кнежевој* Сарајлија насликао према његовоме карактеру. Већ се обратила на више пажња како клевета није Милоша ни мало узбудила. Он се не жести, не брани се, не узноси, не пријети, јер је у његовој души сазрело сјутрашње дјело, одакле провирује трезвеност његове одлуке.

Само овдје Бановог Милоша уздиже естетично и над Сарајлија то, што он ни нагласком не издаје своју одлуку. Он испија чашу као своје „последње причешће“ и то је све. „Тијем ријечма његовим обиљежена је одлука његова, да мре и ништа друго, а то је драматски оправдано с тога, што се у гледаоцу буди зебња, другим ријечма подстиче драматски покрет у њему. Драматским кратким херојским говором Милошевим постижава дакле много јачи ефект, но сви они, чији се Милоши у дугом говору размећу својим јунаштвом, па све да се то збива и тихим нагласком Сарајлијним. По психолошком закону нема много говора, гдје је узбуђење големо, што је морало бити у Милошу, испијајући своје *причешће*.“

Писац према овоме наоди велике мане у Суботићевом и Цвијетићевом Милошу; у првоме избија сувише лирична природа пишчева, а у другоме види агломерат Стеријина, Суботићева и Банова Милоша.

Прелазећи на друго главно лице у косовској катастрофи — на Лазара, писац по историји налази у њему крјепка човјека, мудра државника, јуначна вођа и енергична противника. По народном епосу пак Лазар нам се истиче као слаби кнез, вјероватно што је пјесницима народнијем још била у памети сила Душанова, према којој Лазарева, да како, бијаше слаба, и што им је пред очима било јадно стање потиштена српства. „Под утицајем таквога епоса ницали су сви Лазари наших косовских трагедија с изузетком једнога циглог — Бановог. Овај Лазар једини свукао је са себе ону епску-мученичку драперију и излази пред нас заоденут у силу владалачког порфира. Његова је драматска природа таква, да би с правом могао узети мјесто трагичног јунака, кад би се само с Милоша могао скинути онај историјски чин, који га узвишује над њиме. Изгледа као да се у Бановој драми Лазар и Милош отимљу о јунаштво, тако

су вјешто и зналачки изведени. Али код присутна у драми Милоша, па био он како му драго насликан, сам историјски чин његов не допушта Лазару првенство, и ако се овај у Бановој драми истиче пред њиме, то је мимо сву мотивацију ипак узурпирао то мјесто по вољи пишчевој, а не по правилима драматургије, која одређује јасно атрибуте трагичног јунака“.

У свијема косовским драмама сви су Лазари мање-више легендарне личности; само је Банов историјска и драматска прилика. Сарајлијин Лазар је тако кротке и дилчине природе да нам више изгледа као безазлен домаћин једне породице, но крјепак владалац и војековођа једне државе. Стерија куша од легендарног Лазара да створи историјског, ослањајући се на тадашњу историјска открића, али не успијева. Покушај се овај разбио, као и сви други послије њега, о уображену немогућност одвојити га од епоса. Николићев је Лазар скроз легендаран. Суботић, који долази послје Бана, враћа се натраг епосу и црта нам Лазара тачно по слици епској; његов је Лазар миран, кротак, поводљив, али не малодушан, и с тога, као и у епосу симпатичан. А најмлађи Лазар у косовској трагедији — Цвијетићев слабији је од свих старијих другова његовијех. Писац се и овдје дуго зауставља, да потврди овај свој суд.

Вука Бранковића наоди писац између двије ватре. Његово дјелање није могло бити искрено ни према Мурату ни према Лазару, јер не могаше желити ни једноме ни другоме да се осли. Сама околност, што је Вук преживио косовску битку, и још остао послје ње у власти, потврђује, да је пошао с Лазарем у бој са задњим (?) политичким мислима. Дакле и г. писац остаје противу Вука.

Сарајлијин Вук пањка Милоша пред Лазарем; његов понос не трпи Милоша на једној љествици уз Лазара; али није само то што га потиче на рад; Вук Сарајлијин вели:

Ја поткопам ... ал ћу и подићат
Бан на вапим гробовима царство,
Које ми је прајед основао,
Ја праунук тог се дослужио...

„Значајно је, да се у првој драми косовској Вук истиче као самостални владалац, који се такмачи с Лазаром о царство. Познији драматици превидили су ову околност и ако је

важна по односе између Лазара и Вука, и по дјелању карактерисали овога као претог војводу. Кад Вук сузбија Лазара као равноправан такмац, његов је карактер заснаван на моралној основи, јер је ту покретач дјелања честољубље, дакле врлина; а та се основа губи, кад је тај такмац у службеним односима према цару, и дјелање тада добија обилежје издајства. Узвишен дух Сарајлији не може да ствара ниске људе; свако лице у његовој трагедији носи на себи печат узвишености тога духа његова. Па и Вука прожимље тај дух до у дно његова срца. Оваква анализа карактера мора нас задивити, кад помислимо, да у епосу, од куда је овај Вук црпен, нема ни нагласка о овој црти његова карактера.“ Пошто је опањао Милоша пред Лазаром, Вук се више не појављује на позорници; он је своје учинио и казао јасно, за што то чини.

Сарајлином Вуку нешто је сличан Стеријин, али у естетичном погледу стоји испод њега. Но толико је лукавији. Стеријин Вук први пушта лажно писмо Муратово у драму, да њиме потресе вјеру Лазареву, и ово се писмо провлачи кроз све новие драме косовске с изузетком Николићеве.

Николићев Вук је јаснији, пластичнији од Стеријина и ближи историјскоме Вуку. Банов Вук, у питању, дали да се чека, док Мурат нападне, или да се принуди на борбу, док се није утврдио, склоњен је првome, док Лазар нагиње Милошу, који хоће друго. Вук појима значај ове борбе:

Није чудо што се двоје мисли,
Гдје се пита о опстанку царства.

И у овим ријечима лежи основа његовог потоњег дјеловања. Радећи против Лазара и Милоша он не издаје државу, него иде, као Сарајлијин, да је *подзида*, јер јој је без тога, по његовом увјерењу, пад неизбежан. Лазар иде да упропасти државу, а Вук осјећа дужност да је спасе. „Банов Вук испрва бори се мушки и поштено па видјев да неће успјети да реализише своје напоре, он се рјешава да у тој кобној војни дијели судбу остале браће своје. Али кад опази, да и други, који њему на супрот, хоће да увуку Лазара у безусловну борбу, у својој души тако мисле о њој као и он, а мисле тако јер раде да се прије борбе обезбједе код Султана за сваки случај, —

па још људи, који су њега, старијега и угледнијега, вријеђали (Милош с дружином); а уз то, кад се осјети заостављен од онога истога таста, кога он самопожртвовањем хоће да обрани, — он с поуздањем у своје првенство у народу, нуди Мурату своју неутралност, коју овај, с обзиром на критички положај свој јемачно прима. Мотивација цијеле радње Вукове у драми ослања се дакле на историјска збића после косовске битке, и њојзи не би било замјерке, да је потицала из самога Вука, и да је он остао оригинал тога дјелања, што је можда и био. Овако радећи по туђем импулсу, потиरे се у њему она самоопредјелјива природа, која је морала потицати из његова историјска положаја и фактичне снаге његове.“

Далеко је иза Банова Вука заостао Суботићев Вук, који је копија Стеријиног Вука у главном; но Суботићев се највише разликује од Стеријиног у томе, што га Суботић изводи на позорницу на крају дјела, „Та је појава психолошка абсурдна, јер Вук не може по својој драгој вољи хтјети, да се у томе тренуту сријета са жртвама својим, а кад то чини, он је естетична ругоба. Сваки Вук до овога, уштедио нам је приказ, који мора у души нашој да произведе гнушање..... Појава Вукова на крају не може се ничим другим оправдати, до жудњом пишчевом за неким драмским ефектом, који је овдје сасвијем промашен јер кад је, као што рекох, Лазару жив укор, а публици прост издајница — што може писац узвишенога да испреде из те ситуације? Ево шта може: понижење, — и ми смо га у представи горко осјећали.“

Највише се писац зауставља опет око Цвијетићева Вука, констатирајући да је и Вук поступно опадао у косовској драми. „Снажан, крјенак и самосталан у Сарајлијној и Николићевој трагедији, он постаје у Стеријном и Бановом дјелу оруђе у туђим, и снажнијим рукама; промеће се у Суботићевом у одвратна интриганта, а у Цвијетићевом завршује као окорјели зликовац. Његов прави историјски карактер избија само у Бановом дјелу, али — као што сам жалећи примјетио — кроза туђа уста.“

Што се тиче Југа, када ставимо Банова Југа на критичко мјерило с једне

стране, а све остале с друге, Банов ће све превагнути.

Прелазећи да говори о женама, прије свега констатира, да су само Сарајлијна женска лица задахнута збиљом предмета. „Ова лица не утичу на догађаје и служе дјелу само за накит, али је тај накит лијеп, јер је радња њихова саобразна дјелу, а карактери су им чисто женски а из њих прозире непомућена чедност женска. Пријатно је гледати тај вијенац око косовских јунака и осјећати како из њега мирише чиста женска душа.“

Бан је пак искључно женска лица из своје драме, дочим им остали писци дају радњи на позорници мање-више субјективни правац, чим залазе с херојском драмом на романтички терен. Стерија изводи Вукосаву, Суботић обје сестре, а Цвијетић осим двије сестре изводи и Милицу, која се појављује у епизоди измирења Лазарева с Марком као чисто драмска прилика. „Овако заснована Милица мора нас задовољити на позорници, па све и да је идеална ситуација, у којој дјела. Писац је с успјехом покушао, да из епске прилике Миличине створи драмску, па и ако није у своме дјелу могао да еманципира своју Милицу од епске, ипак је он једини међу свима, који је то покушао“. Колико је Цвијетић био ефемеран у стварању Миличина карактера, Марин је сасвијем изнакарадно, која остаје најнесретнија женска слика, која се појављује у нашим не само косовским, него у свима историјским драмама.

При свршетку се констатира, да је само Банов *Цар Лазар* трагедија правилнога, драмскога стила. „По стилу је Милутиновићево дјело драмски епјев; Стеријно романтисана драма модерног стила; Николићево конвулт драмских епизода; Суботићево је дјело прерађено Стеријно изоставком Шекспирове Хекате; Цвијетићево је најзад из старијих дјела заснована историјско-романтична драма, којој је суинтерат косовска битка“.

Ову своју врло важну расправу завршује г. писац овом рефлексijом:

„Одиста је жалосна појава у народу једном, који има у својој повјести тако свијетла дан као што је косовски; дан који је Сарајлију одушевио толико, да је узвикнуо:

Још ниједно скупље не би царство
Ни отето а ни уступљено.
Вјекови ће том се удивљати?

па тај дан, јединствен у историји народа, величанствен по своме значају, а тако одсудан по последицама својим за европско људство, мјесто да нађе у току времена све бољу оцјену и све живље представнике своје на позорници, сваким се новијим драматским дјелом све више профанише на њојзи. Косовски Титани, који би требали с позорнице да задиве свијет, као што су га прије пет вјекова одиета задивили са позорнице свјетске историје, опали су у току неколико деценија по рукама наших драматика до жалосних патуљаца, који се у полишинелском шаренилу врте по позорници и упињу, да одсутност својих циљева забашуре китњастим али шупљим фразама својим. На први поглед засењују нам очи својим спољним блијеском, али кад их скроз погледамо, остављају нам срце празно, а душу снужену и невеселу — — — Једна међу овијем новијим драмама — Банова — стоји свијетла образа пред нама, али ми ту једну не ћемо да гледамо, ваља да за то, што су у нама већ затупјела чула, којима се схвата и мјери идеална љепота и узвишеност душе човјечије“...

Program č. k. Velikoga Državn. Gimn. u Dubrovniku 1888 i 1890 god. Sadržaj: Paljetkovanje piše Luko Zore, prof.

Учени професор г. Луко Зоре, у Дубровнику, штампао је у програмима дубровачког гимназија за год. 1888 и 1890, лијепу збирку ријечи, које би требале да замијене све оне неваљале, које су се увукле у наш лијепи језик. Радњу своју штампао је под натписом „Paljetkovanje“, а на то су га навели радови Бошковићеви и Живановићеви „О срп. језику“.

Вриједни г. Зоре познат је довољно нашем ученом свијету са својих радова, по наособ, онијех, који се баве књижевношћу дубровачком, коју он познаје као мало ко. У овој својој радњи разбистрио је г. Зоре многе ријечи, и казао које су добре, а које не, и мјесто неваљалијех препоручио друге, које заиста живе у устима нашијех сељака а које су већ почеле изумирати.

Није ми ни на крај памети да овдје поправљам г. Зору, већ сам намјеран да изнесем њеколике примједбе, које су ми се учиниле нужне, кад сам прочитао његово „Paljetkovanje“; те се примједбе тичу ње-

кијех ријечи, које ми се чине да, по г. Зорином тумачењу, нијесу на свом мјесту и које сам ја друкчије слушао. Надам се да ми учени професор не ће замјерити, него што више одобрити, ако та моја мишљења буду у корист лијепог нам српскога језика.

Примједбе те тичу се појединијех мјеста у другом дијелу његова „Paljetkovanja“. (B. Program č. k. Velikoga Državnoga Gimnazija u Dubrovniku, za školsku godinu 1889—90. U Dubrovniku, nakladom č. k. Velikoga Državnoga Gimnazija. 1890.)

На стр. 7. под ријечју *posaočina* вели г. Зоре да је ријеч *poslanstvo* апстрактна ријеч, те се као таква не може употребљавати у конкретном смислу. Поуздано знам да Србин из краљевине (ког сам баш о томе питао) каже „идем у *poslanstvo*“. Дакле *poslanstvom* зове не само част, посао или службу већ зграду, кућу, у којој је канцеларија посланикова. Ријечи *uredništvo*, *vlasništvo*, употребљују се у конкретном смислу. На челу доједног листа стоји: „*Uredništvo* налази се у тој и тој улици“ и т. д., а у том случају је *uredništvo* мјесто или канцеларија, гдје *urednik* сједи и пише.

На стр. 9. г. Зоре зове *praznoslovom* онога који у писању изоставља слова. Мени се чини да је *praznoslov* криво склована ријеч по примјеру *pravoslov*. Па претпоставимо да и није погрешно *praznoslov*, ипак не би одговарало ономе што г. Зоре каже. *Pravoslov* значи човјека, који учи, који се бави правничком струком, по томе *praznoslov* = онај који у празно, (у залуд) говори, а *praznosloviti* = у лудо, у залуд говорити. То би требало да значи ријеч *praznoslov*, кад би добра била.

На стр. 14. под ријечју *пурак* стоји написано „... пушћано зрно“ што је, увјерен сам, штампарска грешка мј. „пушчано зрно“.

На стр. 15. каже г. З. под ријечју *разумјети*: „... kad razumijemo prezensku osnovu“. У номинативу каже се *prezent*, по томе је придјев *prezenski*, а не *prezenski*.

На стр. 17. препоручује ријеч *собрање* мј. *сбор* за *скупштину* (боље *скупшину*). Зашто не *збор*?

Збор зборила господа ришћанска.

Нар. Пј.

На стр. 17. мј. *припирати* боље је и-спирати (злато, рубље.)

На истој страници мј. *самоставника*, *именица особно име*; в. Даничића *Облике*, гдје каже да је правилније казати *засеб-ница*.

Мјесто *скачатур*, *скакавица* у Херц. има ријечи *клакунаш*, у Бокама *клав*. (Ако за *скачатур* мисли г. З. ону гвоздену резу, те се превуче преко врата.)

Екавац каже *Левно* и *Ливно*, а Херцеговац чисто *Лијевно*.

Штево, *Штефо*, *Штефан* није екавски већ непосредно, изведено од грч. *Στέφανος*. Од овог *Штефо* дошло је у Дубровнику. *Штепо* (и у њекијем другијем ријечима изговарају мјесто *ф*. слово *и*); то *Штепо* окренули су и у ијекавско *Штијето*, као што и сам г. З. на другом мјесту то исто за друге ријечи доказује.

Ријеч *двопек* је по њем. *swieback* скројено, тал. *biscotto*. У Бокама има ријеч *фржела*.

На стр. 30. употребљује г. З. глагол *преваћати*. То свакако није добра ријеч, нити би је прост сељак могао појмити. Па све и да ваља та ријеч, имперфективни облик не би био *преваћати* него *преводити*. Истина има још облик *ваћати* од *водити*, но тај се врло ријетко чује; има наравно и другијех книжевнијех ријечи, гдје улази *ваћати*, но те народ не познаје, а и ваљшто кад је *водити* већ имперфективно. Наш народ неће казати: *заваћа га*, *проваћа*, *одваћа*, него *заводи га*, *проводи*, *одводи* и т. д.

Па и мјесто *преводити*, што за цијело не ваља, могло би се просто казати: *пренијети с једног језика на други*, *пренијети на наш језик*.

На страни 31 под ријечју *занос* вели г. З. да *заносити* значи „ударати некакав акценат на ријечи.“ Као што народ разумијева, *заносити* значи, говорити слабо какав језик. За странца који не умије добро српски, каже сељак *заноси*.

То су те неколике примједбе на „*Paljetkovanje*“ г. Зоре. Ја не знам, хоће ли се учени професур сложити с овијем, али свакако бих се радовао, кад би ово неколико зрнаца било примљено у његову красну збирку.

На завршетку ваља да речем, да је ова радња г. Зоре вриједна сваке препоруке, не само учитељима и ученицима, нег

и свијема онијема, којијема је на срцу наш лијепо српски језик. А и за ријечи, које се у скулама употребљују и које су права грдоба по наш језик, могу служити многе од овијех да их замијене; тако би се једино рашчишћено наш језик од туђијех прирепина и од онијех ријечи, које их кују тамо у Загребу.

Нешто бих још препоручио ученоме професуру, само не знам да ли ће бити вољан да ме послуша, бива, да прештампа своје „*Paljetkovanje*“ на по се, а уз латиницу и ћирилицом (јер овдје је како за ученога тако и за простака корисне поуке.)

Увјерен сам да ће његово „*Paljetkovanje*“, као трећи низ бисера, згодно пристати уз Бошковићеву „Науку о језику“ и Живановићев „Бранич српскога језика“.

У Дубровнику 16 августа.

М. Драгојевић.

Иван Мажуранић.

Генијални пјесник хрватски, Иван Мажуранић, преминуо је 4 августа у главном граду хрватском Загребу у дубокој старости.

Још г. 1835 када је Гај био подигао народни барјак, млади Иван одма се одушевљено придружио том барјаку народнијех будилаца, и већ у 2 броју Гајеве *Данице* налазимо лијепу оду *Приморач Данице*, која свједочи, како је млади пјесник потпуно био схватио велику мисао душевнога препорода народнога.

Прве његове пјесме спјеване су у класичноме слогу, но пошто је Гај почео у свој лист прештампавати српске народне пјесме из Вукове збирке, Мажуранић одма оћути сласт тих пјесама, те је у брзо раскретио с класичнијем мјерилом и укоченијем слогом и прихватио народни десетерац.

У првој овећој епској пјесми под натписом *Вјекови Илирије* г. 1838 пјесник слави прошлост старијех Илира, кад „мир и слога свуда цареваше“, наводи неприятеље народне: *римску кугу*, *Хуне* и *Та-*

таре, Франке и Турке, па врле јунаке народне: Људевита, Краљевића Марка, Милоша Обилића, цара Лазара, с којима *западе нашег сунца свјетлости уздисана*; па иза те бурне и крваве прошлости навијешта као пророк народу свому бољу будућност.

Како се дух његов крилио „небом пилрским“ — пише Vienas, по коме ове податке доносимо — већ је за рана научно упирати бистре своје зенице у повјест цијелог Словенства, о ком с болним чувством пјева и тужно уздише, допуњујући Гундулићева *Османом*, овако:

О славенска земљо л'јена,
Што сатрјеси небу гори,
Да те таки удес цјена
И јадам те вјечним мори?

Потиштени тви синови
Господичној негда у власти,
Иероди су, ил робови,
Жељни с овцама траву пасти.

Ах, да ј' проклет, тко цјећ вире
На својега режи брата:
Јер несрећа твоја извире
Само из тога кална блата.

Ово његово допућење *Османом* Гундулићева и познати његов епски спјев *Смрт Смаил-аге Ченгића* уводе га у збор најбољијех савременијех му пјесника и српских и хрватских.

Смрт Смаил-аге Ченгића броји се најсавршенијим нашим умјетничкијем епским спјевом. Питање потакнуто у нашој књижевности, да ли је Иван Мажуранић у истини творац овога ремек дјела или Владика Раде, остало је рјешено у корист Мажуранића. Главни повод, овоме питању био је можда, што је овај спјев његов, који је довршен био још г. 1845, био пошљедње његово дјело пјесничко, те се нистичало питање: да је Мажуранић творац тако изврсног пјесничког дјела, како би могао такав дар пјеснички у најбољијем својим годинама успавати се?

Али на то одговарају политички догађаји, који су младога пјесника повукли на политичко поље, на ком га није наше да пратимо.....

Надгробно слово, кратко али снажно, држао му је Др. Костантин Војновић, овако започевши: „Је ли била права слава? пита велики италијански пјесник, покле је предочио у неумрлој пјесми муњевити сјај

стотине битака, и толико престола бачених пред ноге првога војсковође новог вијека. Пита и оставља потомцима, да одговоре. Али је права слава нарисати свим словенским народима на југу у још недостигнутој епској пјесми јуначку борбу између тлачитеља и потлачених, и пророчанским духом предваћати побједу невољника, коју доживјесмо. Права је слава, претекавши на пјесничком пољу Едисоново чудо, након два вијека дати чути изгубљене струне Ивана Гундулића, те надовезати на књижевни сјај словенске Атине славу препорођена Загреба, и стоишти два велика имена, два Ивана, Дубровчанина и Хрвата, у једно....“

Покојник је био родом из хрватског приморја а сарањен је у Загребу у хрватском Пантеону код осталијех заслужнијех синова оне наше посестрима.

Нека је дивноме нашем пјеснику лака хрватска земља; нека му је међу нама вјечна слава!

Јавна Преписка Уредништва.

Дубровник. Г. М. Д. — Изволите послати, радо ћемо штампати. Пријатељски поздрав.

Мостар. Г. А. Ш. — Због осуетва нашег уредника, нијесмо Вам могли прије одговорити. Ми Вашу намјеру потпуно одобравамо. Обије Ваше пјесме примили смо и штапаћемо их у идућим свескама. Пријатељски поздрав.

Метковић. Н. Љ. — Изволите послати, па што узаможемо штампати, штапаћемо драговољно. Пријатељски поздрав.

Бини. Д. Ђ. О. — Примили смо и штапаћемо. Чекамо обећано. Свијема вањима најискренији поздрав!

Одговори Администрације.

Београд. Књижарница В. Валожића. — Можемо Вас послужити свијем овогодишњим бројенима. Чудимо се, што нам још не пишете нашу наруџбину, и што је и не спомињете у пошљедњем нашем отвореном писму. Зар је нијесте примили?

Уређује Др. Л. Томановић.